MASTER NEGATIVE
NO. 93-81331-5

AUTHOR:

BECHERT, MALWIN

TITLE:

DE M. MANILII EMENDANDI RATIONE

PLACE:

LIPSIAE

DATE:

1878

Master Negative #

93-81331-5

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

Bechert, Malwin, 1854-
De M. Manilii emendandi ratione; dissertatio inauguralis quam... scripsit Malvinus Bechert... Lipsiae, sumptibus S. Hirzelii, 1878.
iv, 61 p. 21 cm.

Thesis, Leipzig.

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 11x
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 4/27/93 INITIALS Emil
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

AIIM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

301/587-8202

Centimeter

Inches

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

DE
M. MANILII EMENDANDI RATIONE

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES AB AMPLISSIMO

PHILOSOPHORUM ORDINE LIPSIENSI

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

MALVINUS BECHERT

LISNICENSIS

LIPSIAE

SUMPTIBUS S. HIRZELII

MDCCCLXXVIII

VITA

Natus sum Malvinus Bechert a. d. X Cal. April. a. MDCCCLIV Lisnigiae, oppido Saxoniae, patre Gustavo, qui apud Lisnicenses munere rectoris scholarum publicarum fungitur, matre Mathilda ex gente Herzog orta. Fidem profiteor evangelicam. A patre elementis litterarum eruditus a. d. IV Non. Mai. a. MDCCCLXVII in numerum alumnorum Moldani Grimensis adscitus sum, quod gymnasium illustre tum auspiciis Rudolfi Dietschii et qui eum secutus est Aemilii Muelleri floruit. Unde examine superato a. d. XIII Cal. Mai. MDCCCLXXIII inter Lipsiensis universitatis cives academicos receptus scholas frequentavi per quattuor annos continuos Curtii Drobischii Ecksteinii Gardthausenii Heinzii Hildebrandii Langii Lipsii Ritschelii Voigtii Wenckii Zarnckii, seminariis simul societatibusque ita usus, ut seminarii regii philologi exercitationibus, postquam per tria anni dimidia proseminarii socius fui, per ter senos menses interessem, itemque Ecksteinii seminarii paedagogici, proseminarii Zarnckii, societatis autem Ritschelii, pro quo ultimo anno Mendelssohnius et post eum Fr. Schoellius societatis gubernaculum tenuerunt, per septiens senos menses, per bina anni dimidia Lipsii et Langii antiquariarum

societatum. His omnibus qui me instituerunt viris doctis et maximopere venerandis quid debeam semper memori animo servabo. — Cum vere proximo ineunte domi feriatus huic dissertationi ultimam manum imponerem, inopinato a Lipsio vocatus, ut gymnasii Nicolaitani Lipsiensis classis infimae alterius regendae munus susciperem, libentissime praeceptoris carissimi voluntati morigeratus sum.

DE
M. MANILII EMENDANDI RATIONE

SCRIPSIT

MALVINUS BECHERT

I

Instituenti mihi proximo anno in M. Manilii poetae usum atque elocutionem accuratius, quam adhuc factum esse videbam, inquirere statim apparuit, eis quidem auxiliis, quae nunc praesto sunt, nullo pacto ad certum finem perveniri posse, cum neque ex verbis poetae sicut hodie leguntur, quaenam in singulis loquendi generibus consuetudo Maniliana fuerit, ubique liqueat, neque ex apparatu quem dicunt critico Iacobiano [1]) singulorum codicum scripturas omnes, nedum rationem condicionemque quae inter Manilianos libros manu scriptos intercedat cognoscamus. Itaque neque inane neque frugis expers quidquam me esse suscepturum existimavi, si omnes, qui quidem in usum vocandi sunt, codices denuo inspicerem omnesque vel pusillas scripturarum discrepantias diligenter enotarem, tandem ut certa solidaque Manilianae criseos fundamenta, qualia desideravit Godofredus Bernhardy [2]), iaci possent. Hoc autem omnino quod instituere potui, *Ludolfi Krehlii* huius academicae bibliothecae praefecti benevolentiae atque liberalitati debeo, quo viro humanissimo intercedente factum est, ut et codicibus Manilii duobus, qui in bibliotheca Batavorum Lugdunensi servantur, et Bruxellensi libro manu scripto altero per tres fere menses uti mihi liceret; ei igitur inprimis et ceteris, qui me adiu-

1) M. Manilii Astronomicon libri V recensuit Fridericus Iacobus. Berol. 1846.

2) Bernhardy, Grundr. der röm. Litt. Gesch. p. 556 adnot. 421: „Noch ist aber unser Apparat weder vollständig noch richtig gegliedert; die von Iacob zersplitterten Gruppen gestatten kaum einen Ueberblick, und wir müssen eine methodische nicht ängstlich am Buchstaben haftende Kritik noch immer erwarten.“

verunt viris benevolentissimis summam semper habebo gratiam. Quibus e studiis num quid emolumenti ad latinas litteras redundarit, alii iudicent: ego autem peto, ne nimis severum iudicium de hac iuvenili dissertatione faciant, quam scripsi non tam ut alios docerem, quam ut docerer ab aliis.

Libri autem manu scripti, quibus M. Manilii astronomicon libri V continentur, sunt hi:

I. cod. Bruxellensis membranaceus saeculi vel X exeuntis vel XI ineuntis, forma octonaria foliorum 125 in quaternionum modum complicatorum, quorum folia 1 ad 100[3]) carmen Manilii, reliqua Prisciani Grammatici Periegesin exhibent[4]); quem codicem olim inter libros bibliothecae Gemblacensis monasterii servatum fuisse haec in fine Maniliani poematis inscriptio rubris litteris appicta testatum facit: 'Liber iste pertinet monasterio Gemblacensi', itemque Prisciani carmini subscripta sunt haec: 'Lib. S. ptnt̄ Gemblacens', unde tamen hunc librum inter seditiones turbasque belli civilis, quo proximo saeculo Gallia exarsit, Lutetiam Parisiorum delatum esse, ex sigillis duobus rubris patet, quorum alterum in prima, alterum in ultima codicis pagina exstat, his inscriptis litteris: BIBLIOTHEQVE · NATIONALE atque in medio sigillo lictorum fasces conspicui sunt, super quibus tegimen capitis fratrum ordinis quem ferunt Iacobinorum cernitur; postea Bruxellas migravit, ubi etiamnunc in bibliotheca publica numero 10012 notatus servatur. Inscriptio carminis genuina, quae quondam spatium duorum versuum explevit, erasa est, manu autem

3) Falso Herm. Breiter, qui libellum scholasticum 'de emendatione Manilii' Hauniae 1854 scripsit, unde tamen fere nihil bonae frugis petere potui, pagina 5 ponit haec: 'carmina Manilii IC schedis perscripta sunt'; fugit enim eum, 75 numerum ab eo qui singulis paginis numeros adscripsit, bis esse positum.

4) Huius carminis inscriptio haec est 'Descriptio orbis incipit periegesis prisciani grammatici', deinde praemissis capitulis singulis hic sequitur versus 'Naturae genitor quae mundum continet omnem', ultimus hic est 'Omnipotens genitor pro quo mihi praemia donet', sub quo haec verba exstant: 'Feliciter explicit Periegesis id est descriptio orbis terrarum et maris Prisciani Grammatici secundum Dionisium.'

saeculi ut videtur XVI haec apposita: Mālius poeta eademque manus nonnullas notas margini adscripsit atque duas lacunas, de quibus infra videbimus, replevit; ceteris autem libris neque supra neque infra quidquam scriptum legitur binis versibus vacuis relictis. Scriptus autem est hic codex, qui rasuras prorsus nullas habet, manu una eademque elegantissima, quae errores, si qui forte irrepserunt, inter scribendum correxit; neque librarius latini sermonis inperitus fuit, qui et verba singula bene distinxerit et ubicunque ei aliquid vel obscurum vel falsum videbatur esse, requirendi signum — r — in margine apposuerit; compendia autem scribendi nisi in usitatissimis voculis vocabulorumque consociationibus non adhibuit, velut: q. pro *que*; & pro *et*; ẹ ȩ e pro *oe* vel *ae*; ꝑ pro *per*; ū pro *um*; ėė pro *esse* et quae sunt similia. Singulae paginae sunt versuum vicenorum singulorum, sed inde a folio 49 (lib. III, 96) hic numerus ad vicenos binos auctus est, qua inprimis numerorum discrepantia nisus Breiterus p. 5 (cf. adn. 3) duabus manibus Manilii carmen exaratum esse conclusit, quarum priorem verba ab initio carminis usque ad fol. 49, alteram ab hoc usque ad fol. 61 scripsisse, a folio autem 62 manum priorem exarandi operam denuo suscepisse sibi persuasit. Quod cum ex ipso litterarum ductu demonstrari nequeat, ad verba quaedam diversum in modum scripta confugit; alterum enim librariorum secundum morem suum exhibere *litora, idcirco*, alterum *littora, iccirco*. Verum tamen haec argumenta, quae vel per se spectata quam et debilia et lubrica sint, quivis, qui vel paucos codices diligenter inspexerit, concedet, vereor ne corruant, cum *littora* scribendi usus exstet — numeros sequor Iacobianos — I, 437. IV, 286. 600. 627. 637. 639. 656 alibi, ubi ex illius ratione alterum, quod inde a folio 91 (V, 398) non, ut ille dicit, a folio 95 increbuit, exspectamus; item librarius ille modo *idcirco* I, 168. 215, modo *iccirco* II, 178. 471. 530 alibi exhibet, ubi secundum illam observationem alteram formam inveniri necesse esset. Videmus igitur, id quod vel per se consentaneum est, librarium illum qui in ductibus quidem litterarum pingendis totum per carmen admodum

constanti, quae antiquorum codicum propria esse solet, manu usus est, in scribendis vocibus quibusdam, prout fors ferebat, nunc hanc, nunc illam secutum esse rationem, quae variandi licentia, si in re satis trita exemplis omnino opus est, etiam his comprobatur generibus: *quattuor* deciens sexiens legitur, semel tantum (III, 576) *quatuor*; itemque passim *oceanus*, semel (IV, 640) *occeanus*, atque ita, ut altera forma quattuor tantum versibus interpositis redeat.

Hoc codice, cuius bonitatem perspexisset, primus est usus Iacobus Susius, qui cur editionem Manilianam quam curavit non perfecerit, nescitur; sed exstant etiamnunc illius 'Excerpta ex Manilio', quibus collatio illa continetur servata quidem Berolini inter Santenii libros numero 95 signata; atque huius viri docti studiis Manilium multum debere statim apparebit. Qui post eum hunc librum inspexit, Ludovicus Carrio, permultis locis corruptis medicinam inde petiit, neque tamen, paucos si exceperis locos, fontem emendationum indicavit: immo identidem non sine magniloquentia quadam bonas eius scripturas quasi suo ipsius ingenio indagatas protulit, cuius artificii, ne viro alioqui optime de bonis litteris merito temere quid obiecisse videamur, exempla nonnulla proponemus, quae inter illius 'Antiquarum lectionum commentarios' I ad IV, qui nunc in Iani Gruteri 'Lampadis sive Facis artium liberalium h. e. Thesauri critici' tomo IV. — 1751 — inde a pagina 46 leguntur, sparsim prolata invenies. Exempli gratia 'Man. IV, 27 Roma*que sic* enata foret lego: Roma casis *et nata* (aut enata) foret. Quae emendatio nisi certa est, reliqua etiam omnia pro arbitrariis haberi volo'. Comment. I. cap. 10. 'Manil. IV, 148

Serranos Curiosque tulit *facilesque* per arva.

Valde meis quidem auribus vitiosum sonat et historiam habet, quae in eis verbis non temere, credo, a quoquam agnoscatur; quae manifesta erit, si meo periculo scripseris:

Serranos Curiosque tulit *fascesque* per arva'.

ib. cap. 20 'Loxiae oracula mihi audire videor quotiens Manilium lego, ita multa sunt in eo turpiter conturbata, lacera,

mutila, prodigiose obscura et quae nemo, nisi artem hariolandi noverit, recte interpretari potest. Tentabo tamen aenigmata aliquot, ut Oedipus, solvere: Man. IV, 243

Festinos Capricorne *foves* penetralibus ignes.

Veram scripturam hanc, ni fallor, inveni:

Vesta tuos, Capricorne, *foret* penetralibus ignes.

mox 253: Frigore brumalem servans per *sidera* sortem. scribo: per *saecula* sortem'. Deinde 263:

'Littoribusque novis, per luxum, *ludere* ponto.

scribe: per luxum *illudere* ponto'. comment. II. cap. 14. Man. V, 315

'Sollertes animos, agitataque pectora *fundet*,
Et finget variis nec deficientia curis.
Nec *tentata* domo. populi sunt illa ministra,
Perque magistratus et publica iura feruntur.

sine nostra correctione nequit intellegi, quae talis est:

Sollertes animos agitataque pectora *in usus*
Effinget varios nec deficientia curis.
Nec *contenta* domo, populi sunt illa ministra,
Perque magistratus et publica iura feruntur.

quo quid apertius? quid elegantius? Constat nos igitur operam non ludere, si quando poetae illi manum admovemus; lubet alios eosque perturbatos admodum versus proponere et coniectura nostra conari emendare'. At enim vero omnes illae bonae scripturae, quas ille, ut multas alias, suas vel coniecturas vel emendationes esse palam profitetur, reapse totidem litteris in Gemblacensi libro exstant.

Postea Iosephus Scaliger, qui eam Manilio operam navavit, ut optimo iure eius sospitator nuncupatus sit, cum tertiis curis [5]) eum in publicum proferre instituisset, huius libri

5) Primum edidit ille Manilium Lutetiae a. 1579. Iterum in officina Sanctandreana a. 1590. Tertia editio in lucem prodiit Lugd.-Bat. a. 1600. Quarta curante Ioh. Herm. Boecklero Argentorati a. 1615 confecta, nisi quod et 'Ismaelis Bullialdi ad Manilii locos quosdam observationes' et 'Thomae Reinesii animadversiones breves ad librum V Manilii' additae sunt, mera repetitio tertiae editionis est.

scripturas ex exemplari hausit quod Susius contulerat Giphanii[6]) usus auxilio; quo instructus subsidio tot et tanta vitia vulgati textus sustulit, tot locis ad id usque tempus obscuris lucem attulit splendidissimam felicissimaque sagacitate remotissima quaeque indagavit, ut tunc demum Manilius suimet ipsius similis fieri coeperit, quod vir ille doctus ipse hac, quae editioni tertiae praefixa est, inscriptione indicari voluit: 'M. Manilii Astronomicon a Iosepho Scaligero ex vetusto codice Gemblacensi infinitis mendis repurgatum'. Sed ne ex his similibusve Scaligeri verbis, quae aliis locis exstant, velut: 'qui — cod. Bonincontrii — tamen melior mihi non videtur Gemblacensi, quo nos usi sumus' (praef. p. XV), et 'si codicem Gemblacensem prius nancisci contigisset' (prol. p. 6) concludamus, eum ipso illo codice usum esse, cum hic prolegomenon locus vetat (p. 5): 'nos praeter Palatinam et alius Germanici codicis lectionem..... eam quoque nacti sumus, quam ex codice monasterii Gemblacensis libri sui orae annotarat Iacobus Susius'. tum haec verba epistolae anni 1598 VI. Id. Maias ad Lipsium datae: 'his duobus mensibus recensui meum Manilium, quem castigavi ad scriptum exemplar Gemblacense. Exemplar quidem ipsum non vidi, sed nactus sum, quod cum eo Susius olim contulerat'. Qua ex epistola simul id cognoscimus, Scaligerum Carrionis studia Maniliana, etsi nusquam, quantum adhuc vidi, in editione commemorata, non ignorasse; ita enim ibi pergit: 'Stellio (i. e. Carrio) habuit idem exemplar scriptum; quia istic obiit, potes ab heredibus nancisci exemplar, quod ille fucus — ita expertus eum sum — cum Gemblacensi contulit. Nam fieri non potest, quin ille notarit, quae Susium fugerint, ut solet'. Syllog. epist. I p. 242 epist. CCXXXVIII. Quae omnia idcirco notanda censeo, ne quis levitatem, qua illa collatio facta est, Scaligero vitio vertat; sic, ut ex frequentibus exemplis unum afferam, ad versum II, 486 haec in commentario eius annotata leguntur: 'librarius per incuriam hunc versiculum in Gemblacensi omiserat', quem tamen ibi litteris ab omni parte satis claris scriptum vidimus.

Eandemque ob caussam valde dubito, num Ricardus Bentleius[7]) ipse hunc codicem tractaverit, praesertim cum cognoverim, etiam Eliam Stoeberum in editione Londina anni 1828 ad versum IV, 637 pro certo affirmare, neque Scaligerum neque Bentleium 'ipsum codicem Gembl. oculis usurpasse'. Ac ne Iacobus quidem ipsum codicem inspexit, qui cum Theodorus Oehlerus collationem se comparaturum esse promisisset, incepto tamen mox destitisset, ex eodem Susii exemplari adscitis Scaligeri et Bentlei editionibus scripturae discrepantias haurire coactus est. Nobis autem benignitate et humanitate eius viri docti, qui summo munere bibliothecae Bruxellensis ordinandae fungitur, librum illum hac in bibliotheca academica cum Iacobiano exemplari conferre licuit. Denique, hoc ut in transcursu moneamus, anno 1678 hunc codicem Eduardo Sherburno professori Oxfordiensi, qui primus Manilii versionem anglicam commentario addito Londini a. 1675 edidit, commodatum esse, ex verbis, quae in capite primae paginae illius libri leguntur, discimus.[8])

6) Obertus Giphanius Iosepho Scaligero Professori publico S. P. Superioribus diebus incido in litteras Caroli Langii; eis litteris ... scribit Iacobum Susium . . . habere antiquissimum exemplar Manilii Astrologi idque cum edito formis comparare. Sed se ita nosse Susium, ut vix putet, nisi longo fortasse post intervallo eam rem perfectum iri. In eo autem poeta, quia te illis litteris scripseras versari et operam dare, ut emendatior brevi edatur: rem gratam me tibi facturum putavi, si illud ad te scriberem; nam si ita voles opera Langii . . . curare fortasse tibi potero ut, si non ipsum exemplar, saltem varietates scripturae habere possis. Qua de re quid me facere velis, facies me certiorem'. 7 Id. Febr. ('circa annum 1578 scripta videtur epistola' Burm.). Sylloge epist. ed. Petr. Burmannus. tom. II p. 306 epist. LXXI.

7) Nimirum ille editionem Manilii praeclarissimam exeunte saeculo XVII susceptam anno demum 1739 Londini in lucem prodire iussit eiusque conficiendae, ut qui ipse aetate provectior esset, suo ex fratre pronepoti munus tradidit. Atque haec editio, quae mihi tamen in manus non venit, 'in usum scholarum accommodata' Basil. 1740 iterum excusa, denique tertiis curis omissis praestantissimis Bentlei adnotationibus Oxfordiae 1771 impressa est. cf. Fr. Aug. Wolf, Litterarische Analecten I p. 58 sq. (Berol. 1817). 8) cf. Rich. Bentley's Abhandlungen über die Briefe des Phalaris etc. ed. Woldemar Ribbeck, Lips. 1857, p. XXXIV sq.

II. Hoc codice quinquaginta fere annis recentior est Cod. Lipsiensis membraneus, numero 1465 insignitus, in hac academica bibliotheca conditus, forma quaternaria, foliorum 96; qui liber quaternionibus complicatus, quibus singulis et numeri continui et litterae secundum alphabeti ordinem additae sunt, singulis paginis, quae maiore ex parte etiamnunc nitidissime splendent, constanter versus vicenos trinos exhibet eosque et aequabiliter et eadem manu scriptos, quae a compendiis, si ab usitatissimis exemplis recesseris, plane abstinuit. Atque ab eadem manu omnes et emendationes (Lc), quarum tamen rationem prorsus diversam esse suo loco declarabimus, et glossae adnotationesque haud indocti ingenii inter singulos versus primi potissimum libri ineuntis sparsim insertae capitulaque[9]) orta sunt, quae minutissimis litteris in margine exstant, unde secundum librarii institutum postea rubris litteris inter ipsum verborum ordinem, ubi nunc versus vel singuli vel bini vacui hiant, migrare debebant; quod tamen factum non est nisi intra duos priores quaterniones. Item quin ea manus, quae nonnullis locis[10]) poetae verba rubris litteris haud male emendavit, non diversa sit ab ea, quae totum codicem descripsit, mihi quidem dubium non videtur esse eademque manus intra duorum versuum spatium hanc reposuit inscriptionem: ARATI · PHILOSOPHI · ASTRONOMICON · LIBER · PRIMVS · INCIPIT · PRELIBATIO atque simile aliquid a principio ibi scriptum fuisse inde colligitur, quod sub 'astronomicon' voce ex vestigiis etsi valde tenuibus idem vocabulum erui potest. Altera autem manus, quam saeculi XVI esse suspicor, superscripsit: MARCİ · MANILİİ eademque multa in margine annotavit maximam partem vel futtilia vel supervacanea et in fine totius carminis hos versus pinxit:

9) Sub finem libri primi capitula libri secundi collecta leguntur, quae cum et C. Barthius Advers. X, 26 p. 507 sq. et Breiter l. s. c. p. 19 exhibeant, non est, cur nos repetamus. Id unum tamen addere liceat, veri haud esse dissimile primi libri capitula continua quondam in primo folio primi quaternionis, quod nunc abscissum est, quasi uno conspectu proposita fuisse. 10) I, 118 $\overset{t\,\&}{\mathrm{At}}$. I, 439 p$\overset{a}{\text{ọ}}rt\overset{e}{\text{ị}}$.

Carmina praeclaras signant caeli regiones,
Fistula quas cecinit Christiani docta magistri.

Denique hoc obiter commemoremus, ultimi folii paginam versam eodem fere quo codex conficiebatur saeculo litteris nunc quidem lectu difficillimis inscriptam esse, quae ad ritus christianos spectare videantur.

Hunc codicem non esse eundem atque 'Germanicum illum librum', quo Scaligerum usum esse scimus[11]), ex collatis inter se et huius et illius codicis scripturis manifestum fit; et ne Bentleius quidem eum ipse inspexit, sed usus est duabus collationibus, quarum alteram Ioach. Frid. Feller[12]) anno 1693, alteram Godofr. Richter[13]) a. 1709 confecit, quorum tamen uterque et rasuras et emendationes fere ubique neglexit. Deinde Iustus Vierschrodtius[14]), qui medio saeculo XVIII Manilium editurus erat, et novissimus editor Iacobus hunc librum contulerunt, et nobis quoque quovis tempore huius codicis aditus liberalissime concessus erat.

III. Cod. Leidensis alter,[15]) quondam inter Isaaci Vossii libros 237, nunc in bibliotheca publica Batavorum Lugdunensi numero 18 notatus asservatur. Hic liber chartaceus saeculo XIV nitidissime scriptus est litteris saeculi XII, forma octonaria foliorum CXLIV, quorum I ad LXXXIII Manilii carmen continent, ita inscriptum: ARATI · PHILOSOPHI · ASTRONOMICON · LIBER · PRIMVS · INCIPIT · PRELIBATIO, manus autem saeculi XVI, quae etiam alibi et emendavit nonnulla et lacunas aliquot explevit, haec, ut in Lipsiensi libro factum vidimus, superscripsit 'Marci Manilii' apposuitque 'Ad. Caes. Aug.' Folium LXXXIV scriptura vacat, in ceteris leguntur Hygini astronomicon libri quattuor, quorum extrema verba haec sunt: 'ibi montium magnitudine quae complent'. Singu-

11) prol. p. 5. 12) Bentl. edit. p. XIV.
13) G. Richter specimen observationum criticarum. Ienae 1713. p. 38. Bentlei epistola, qua a Richtero petit, ut Lipsiensem codicem in suum usum conferat, iterum edita est in F. A. Wolfii Analectis criticis I p. 90 sq.
14) Iust. Vierschrodtius, observationum criticarum libri tres.
15) Mnemos. II p. 85.

larum paginarum numerus versuum nulla constantia a vicenis singulis usque ad vicenos octonos auctus est.

IV. Cod. Leidensis alter, idem quondam Vossianus 390 numero signatus, nunc Lugd.-Bat. in bibliotheca publica numero 3 appicto conditus, chartaceus, forma octonaria, foliorum CLXV; praeter Manilium, cuius carmen hac insignitum inscriptione: 'M. Mallii EQVOM. astronomicon divo oct. quirino aug. prooemium liber prim.' folia I usque ad LXVIII continet, haec scripta insunt: Liber somniorum Salomon. seu prognosticorum somniorum. Oratio de praestantia et utilitate medicinae. Centiloquium Ptolemaei, cuius haud pauca folia longo situ extrinsecus lacerata atque tabe corrosa sunt. Sub fine Manilii carminis leguntur haec: 'Deo gratias. anno 1470 ianuario'. Manilii carmen exaratum est manu neglegentissima et admodum ineleganti, ut permultis locis singulae vel litterae vel voces integrae legi omnino nequeant. Huc accedit pravissima verborum distinctio compendiorumque usus frequentissimus idem et insolentissimus (cf. p. 33), ut easdem vel vocum notas vel singularum litterarum consociationes modo hac, modo illa ratione a sollemni codicum non illius solum, verum omnium temporum consuetudine prorsus aliena interpretemur necesse sit. Capitula, ut in altero Leidensi libro, tantum non semper intra ipsum verborum ordinem leguntur; numerus versuum inconstanter in singulis paginis a versibus XXIV ad XXXVIII procedit.

Utrumque librum Iacobus ipse inspexit atque ita distinxit, ut illum Vossianum primum (V_1), hunc Vossianum secundum (V_2) appellaret, a quo designandi genere hac quidem in dissertatione non recedendum censui, ne aliis quamvis aptioribus signis adhibitis quaestio de singulis libris instituenda etiam difficilior intellectu fieret; ubi tamen Vossianae scripturae conspirant atque a ceteris codicibus discrepant, litteris *y* Vossianorum, *x* G et L librorum memoriam complexi sumus. Atque nobis quoque Guilelmi *du Rieu* viri docti humanitate licuisse utrumque librum nostris oculis hac in bibliotheca inspicere gratissimo animo commemoramus.

Hos igitur quattuor libros nos ipsi contulimus, ceteros autem codices, cum adhuc a nullo ex ordine enumeratos esse vidissemus, ne quis forte nos vel levitatis vel ignorantiae accusaret, hac data occasione saltem nominatim afferendos arbitrati sumus. Atque italos quidem libros Otto Iahnius in Iacobi usum inspexit.[16]) Qua in recensione priore loco illos undecim commemorabimus, quos etiamnunc exstare pro certo scimus, altero eos, qui nunc deperiisse putantur.

Prioris autem generis sunt hi:

V. Cod. Bruxellensis alter numero 10699 signatus, olim Cusanus 'cod. membr. folii minoris, saeculo XII characteribus minutissimis binisque columnis exaratus', ut Th. Oehlerus cum Iacobo per litteras communicavit[17]); inscriptio cum Lipsiensi conspirat, cuius etiam, emendati scilicet, scripturas exhibet. Iacobus C littera eum signavit.

VI. Cod. Parisinus, cuius variantes scripturas Bernh. Montfauconius[18]) Bentleio suppeditavit, nimis magni ab Elia Stoebero aestimatus est, qui Argentorati a. 1767 Manilii Astronomica edidit.

VII. Cod. Palatinus a Francisco Iunio collatus, cuius scripturae discrepantes alteri Scaligeri editioni additae sunt.

VIII. Cod. Venetus bibliothecae Marcianae, chartaceus, saeculi XV foliorum forma, qui Cusano et Vossiano primo videtur similis esse.

IX. Cod. Laurentianus[19]), plut. XXX cod. XV pergam. forma quaternaria, saeculo XV nitide scriptus, cum pictura in prima pagina et stemmate possessoris hac praefixa inscriptione: 'Marci Manlii poetae clarissimi astronomicon libri V ad Caesarem Augustum'. In fine 'Marci Manlii vita' addita est, unde etiam id discimus, iam illis temporibus exstitisse qui falso Manilium poetam eundem esse putaverint atque illum Manlium mathematicum, quem pilam obelisco ab Augusto exstructo imposuisse ex Plinii Nat. Hist. XXXVI 10(15) scimus.[20])

16) Iacob. p. XI. 17) ib. p. IX. 18) Bentl. p. XIV. 19) Bandini catal. lat. II p. 75. 20) Scaliger. Prolegom. in Man. p. 2.

X. Cod. Vaticanus n. 5160 chart. forma quaternaria anno 1469 sine inscriptione exaratus.

XI. Cod. Vaticanus n. 3099 chart. foliorum forma, saeculi vel XV vel XVI, cuius duo priores libri hunc in modum inscribuntur: M. Mallii poetae Illustris ad Octavianum Augustum Astronomicon liber primus (secundus) incipit feliciter.

XII. Cod. Urbinas n. 668 (802). pergam. forma quaternaria, nitidissime saeculo XV scriptus; inscriptio est haec: M. Manilii Boeci astronomici liber primus incipit.

XIII. Cod. Urbinas n. 667 (803). pergam. forma quaternaria eodem tempore sed minus pulchre exaratus; inscribitur: M. Manilii Astronomicon liber primus incipit.

XIV. Cod. Oxoniensis prior, qui in Bodleiana bibliotheca exstat, cuius collatio a Santenio instituta inter eius libros Berolini numero 95 signata servatur.[21])

XV. Cod. Oxoniensis secundus, membraneus, qui in bibliotheca Corporis Christi conditus quattuor tantum priores Manilii libros, praeterea autem commentarium anonymi ad Ovidii Ibim pertinentem continet; utroque codice, qui saeculi sunt vel XIV vel XV, usus est Bentleius.[22])

XVI. Cod. Cassinensis, quem Laurentius Bonincontrius Miniatensis, qui Bononiae a. 1474 Manilium primo edidit[23]), nimia laude effert; inscriptionem habere dicitur talem: C. MANILII · POETAE · ILLVSTRIS · ASTRONOMICON · INCIPIT.[24])

XVII. Cod. Venetus bibliothecae Marcianae, quem Ioh. Frid. Gronovius contulit collatasque scripturas Bentleio utendas tradidit[25]) — videtur eiusdem atque Lipsiensis fuisse aetatis —; attamen neque ab I. Bekkero neque ab O. Iahnio indagari potuit.[26])

XVIII. Vossianus tertius, quem et Bentleius conferendum curavit[27]) et Ezechiel Spanhemius inspexit, cuius collatio in bibliotheca regia Berolinensi inter libros illius numero 44 signata servatur[28]); inscriptio carminis haec est: MARCI · MALLII · ANTIOCHI · POENI · ASTRONOMICON · DIVO · OCTAVIO · QVIRINO · AVGVSTO.

21) Bibliotheca Lugd.-Bat. habet Manilii editionem a. 1590 cum hoc codice collatam. 22) Bentl. p. XIV. et editionis Lond. 1828, p. 955 sq. 23) a. 1484 secundo evulgavit. 24) Bentl. p. XI. 25) ib. p. XIV. 26) Iac. p. XI. 27) Bentl. p. XI et XIV. 28) Iac. p. XIV.

Hi igitur sunt codices Manilii, quos aut usu, aut ex aliorum memoria novimus; quorum codicum cum omnes, quos inde a V numero attulimus, si quidem eis, qui illos inspexerunt, plenam fidem habemus, aut deterioris, aut infimi ordinis sint, quippe quorum nullus ullam exhibeat scripturam bonam, quae non in uno vel altero eorum, de quibus antea disseruimus, insit, vitiosas tamen, quibus quattuor illi vacant, vel singuli permultas, nostro iure hac in commentatione de solis libris I—IV agere videbimur.

Atque his quidem de singulorum librorum indole atque historia praemissis, iam eo progrediamur, ut qua inter se ratione vel adfinitate codices Gemblacensis (G), Lipsiensis (L), Vossiani I et II (V_1 et V_2) coniuncti sint quaeramus. Ex uno autem hos quattuor codices archetypo quem dicunt eodemque valde et corrupto et perturbato defluxisse, quattuor potissimum ex argumentis prorsus apposite, ut opinor, ad persuasionem evincere licet, quae, quia adhuc a nemine neque plane neque plene in hanc rem inquisitum est, iam singula examinemus.

Primum igitur magnam eorum locorum copiam collegi, qui omnibus in codicibus pariter depravati leguntur, ut aut a singulorum versuum sententia aut ab omni omnino latini sermonis usu prorsus abhorreant, quorum exemplorum gravissima quaeque ex singulis libris exscripsisse satis duximus. Illius igitur vitiorum generis specimina sunt haec: I, 158 aera] aere. V, 659 natos] notos. II, 132 secanda] secunda. II, 337 iunctis] cunctis. V, 223 concita] condita. I, 788 necato] notato. IV, 696 notandus] vocandus. III, 104 accidere] accipere. II, 888 quoi] quod. I, 576 spira] spera. II, 185 veris] vires. 744 qui] que. 889 vertit] virtuti. IV, 406 veneat] veniat. IV, 308 alta] alia. I, 105 sonitum] solitum. II, 427 aequatis] aequalis. III, 491 memento] momenta. IV, 830 vomit] venit. II, 772 urbes] orbes. II, 46 immersum] immensum. 277 partitus] partitur. II, 368 alterius] alternis. III, 557 aliis] alius.

II, 395 at quae] atque ea. 747 fines in] fine sint. III, 135 sortimur mores] sortium rumores. 142 alia est sedes] alias sedes. V, 645 humanos et] humano sed. I, 296 arcum] arctum. II, 153 aversus] adversus. 182 e] et. 969 topos] tropos. III, 144 miscere] miserere. 283 amittunt] admittunt. 288 a sidere] ad sidera. 597 ima] prima. IV, 132 emere] gemere. 340 veris] verbis. 464 contactu] contractu. V, 218 pronas] proximas. I, 719 segminibus] seminibus. II, 814 decus] deus. 883 priorum] piorum. III, 551 sit] si. IV, 535 quoi] qui. V, 243 est] et. 354 medicas] medias. I, 790 fabius] flavius. 798 veneris] ventris. II, 577 foedus] phoebus. V, 299 teucro] tecicro. Quae vitia ne casu esse orta suspicemur et frequentia exemplorum et mirus vel in minimis rebus scripturarum consensus obstat.

Alterum argumentum illud est, quod in omnibus codicibus eorundem versuum modo unum, modo plura omittuntur vocabula, quae lacunae inde explicantur, ut exemplum archetypum illis locis scissum fuisse statuamus: quos iam afferamus. II, 952:

Et finem vitae retinet

ubi G et V_1 manus saeculi XVI adscripsit *mortique locatur*. IV, 606:

Hac ubi se primum porta mare fudit

sic V_2 *ac* ceteri: in omissa autem voce omnes libri conspirant, quam alii aliter interpretes revocare studuerunt. IV, 745:

Cancrum inter gelidumque per tempora veris

que om. $V_{1.2}$. *verxis* G L. *versis* V_2. *tepidi* V_1 in margine manu saeculi XVI, ut versus efficiatur hic:

Cancrum inter gelidum tepidi per tempora veris.

Sed hoc adiectivum si quid aliud reiectaneum esse, vel ex *que* particula duorum illorum codicum consensu tradita patet; secundum hanc enim non tam adiectivum nomen, quam substantivum flagitatur, ut coniecturae Bentlei a Iacobo quoque in verborum ordinem receptae:

Cancrum inter gelidumque caprum per tempora veris

facile subscribamus donec quis meliorem invenerit, praesertim cum alibi quoque manus illa emendatrix V_1 codicis genuina

verba praeter omnem necessitatem mutarit, vel potius depravarit, et lacunas, si quas deprehenderit, ex suopte arbitrio suppleverit. [29])

Tertium autem argumentum in eo situm est, quod omnes codices quintum librum truncatum exhibent, sextus autem ab omnibus prorsus abest. Etenim quintum librum, qualis quidem nunc exstat, non ad finem esse perductum nemo, qui vel obiter perlegerit, infitiabitur; cui libro quae temporum iniquitate abrepta sint, ex ipsis poetae verbis haud incommode aliquatenus conicere possumus. Profitetur enim ille libri initio, ubi Lucretium Vergiliumque secutus secundum morem suum quasi summam eorum, ad quae tractanda adgressurus sit, proponit, postquam et australium et borealium siderum mentionem iniecit, explicaturum sese, quidnam singula illa sidera, cum oriantur, valeant. Atque cum reapse inde a versu 32 usque ad finem huius libri de longe plurimis sideribus, qui homines sub singulis procreentur, satis copiose et admodum pulchre exposuerit, tamen neutiquam omnium quae antea commemoravit siderum partus atque effectus profert. [30]) Quid quod eodem loco poeta de occidentium quoque illorum signorum vi atque natura se locuturum esse pollicetur, his quidem usus verbis (V, 27):

Quae (sidera) mihi per proprias vires sunt cuncta canenda,
Quid valeant ortu, quid cum merguntur in undas.

atque identidem dicit, se etiam de stellis erraticis verba facturum esse, velut II, 958:

Tali sub lege notandae
Templorum tibi sunt vires, quae pervolat omnis
Astrorum series, ducitque et commodat illis
Ipsa suas leges, *stellaeque* ex ordine certo,
Ut natura sinit, lustrant variasque locorum

---

29) Velut III, 455 *etiam* pro *valent* scripsit et IV, 528 *cithara* pro *citharae*; ibidem eadem manus addidit hunc versum:

Corda creat, et voce bonos, citharaque sonanti.

Cf. porro V, 596 *a gurgite frontem* pro quo *a fronte resurgit.*

30) Austrinorum signorum desiderantur Eridanus et Hydra, borealium Draco et Perseus.

Efficiunt vires, utcunque aliena capessunt
Regna, et in externis subsidunt hospita castris.
Haec mihi sub certa *stellarum* parte canentur;
Nunc satis est caeli partes titulosque notasse.

Similiter III, 581:

Nec satis est annos signorum noscere certos,
Ne lateat ratio finem quaerentibus aevi;
Templa quoque et partes caeli sua munera norunt,
Et proprias tribuunt certo discrimine summas,
Cum bene constiterit *stellarum* conditus ordo.
Sed mihi templorum tantum nunc iura canentur;
Mox veniet mixtura suis cum viribus omnis.

Attamen neque illa pars, quae ad occidentia spectat sidera, quam in sexto libro a poeta esse absolutam a probabilitate non videtur abhorrere, neque haec planetarum doctrina usquam legitur, quamquam omnia illa olim in Manilianis codicibus scripta fuisse eo evincitur, quod Firmicus Maternus, quem extremos Manilii libros, quamquam fonte nusquam indicato, sedulo exscripsisse constat, etiam illos, cum septimum et octavum matheseos libros scriberet, ante oculos habuit.[31a])

Sed iam ad quartum argumentum transeundum est, quo,

31a) Etenim illum, quamvis ut singularis cuiusdam doctrinae speciem prae se ferat nimis reconditos atque remotos fontes se adiisse identidem glorietur et de Romanorum scriptorum, quotquot hanc in artem operam contulerunt, meritis indigne detrahat, tamen praeter alios Romanos auctores etiam Manilii carmen ante oculos habuisse, quin etiam certas quasdam eius partes exscripsisse cum ex aliis haud paucis, tum eis maxime exemplis apparebit, quae, ubi de fontibus illius breviter disseremus, afferentur. Velut in praefatione libri II — p. 15 editionis Basil. 1533 — haec leguntur: 'nos omnia, quae de ista arte Aegyptii Babyloniique dixerunt, docili sermonis institutione transtulimus'. II cap. 32 incip. 'Dorochius vero Sydonius . . . qui apotelesmata verissimis et disertissimis versibus scripsit, antisciorum rationem manifestis sententiis explicavit, in libro scilicet quarto'. praef. l. III 'quare illi divini viri . . . Petosyris Necepsoque . . . etiam mundi genituram divino nobis scientiae magisterio tradiderunt'. ib. cap. I 'Mundi itaque genituram hanc esse voluerunt, secuti Aesculapium et Anubium, quibus potentissimum Mercurii numen istius scientiae secreta commisit'. praef. libri IV — p. 84 — 'omnia

si cui adhuc scrupulus haeserit, fore ut funditus ille eruatur atque expellatur persuasum habeo. Nititur enim in versibus omnes per codices eodem casu de sede sua amotis, qui quomodo turbati sint ut intellegatur, uno conspectu nunc proponamus:

---

quae Aesculapio Mercurius Enichnusque tradiderunt, quae Petosyris explicavit et Necepso, quae Abraham, Orpheus et Critodemus ediderunt, ceterique omnes huius artis antiscii perlecta pariter atque collecta . . . in his perscripsimus libris, divinam hanc scientiam Romanis omnibus intimantes, ut hoc, quod quibusdam difficillimum videbatur propter Latini sermonis angustias (cf. Man. III, 31 sq. alibi), ostensa Romani sermonis licentia, veris ac manifestis interpretationibus explicarem'. l. IV cap. 10 p. 98 'quae divinus ille Abraham et prudentissimus Achilles verissimis conati sunt rationibus invenire et nobis tradere' (sic!). Quorum fontium quin ille plerosque fraudulenter ipse finxerit, ceterorum autem, quorum aditus re vera ei patuit, vix unum adierit, ei non dubium videbitur, qui quamvis refragante animo in maxime sterilem illum agrum exspatiari et quaslibet binas paginas ieiuni illius atque aridi scriptoris perlegere passus erit'.

Iam vero quod se quasi inventorem quendam huius artis esse non semel gloriatur, id ab omni veritatis specie quam longissime recedit. Ita enim alterius libri capite sexto decimo ineunte legitur: 'Nunc ad expositionem cardinum locorumque omnium transferatur intentio; nam cum haec omnia a nobis fuerint diligenter inventa . . .' sed tota quae insequitur doctrina cum ratione et Graecorum et Manilii plane conspirat. Similiterque libri octavi capite quinto se iactat, ubi ad sphaerae barbaricae apotelesmatum quae dicuntur disciplinam expediendam transiturus, 'Graecis multis et omnibus ferme Romanis incognitam, ad quam aspiraverit eius ingenium' — p. 216 — his utitur verbis: 'nos autem omnium apotelesmatum ratione perspecta plurimum invenimus etiam has stellas sibi in genituris hominum vindicare'. Sed hac ipsa quae sequitur parte nihil aliud contineri nisi verba Manilii in pedestrem eumque sterilem sermonem conversa pauca haec exempla testatum facient, quibus, si quis voluerit, nulla opera addere poterit permulta. Firm. VIII cap. 6: 'In arietis parte decima oritur navis. Si quis ergo oriente hac parte natus fuerit, . . . erit gubernator, nauclerus . . et qui omne vitae suae spatium marinis semper optet actibus implicare'. Quibuscum cf. hi Manilii versus (V, 38):

Sed cum prima suos puppis consurgit in ignis —
Quattuor in partes cum Corniger extulit ora —
Illa quisquis erit terris oriente creatus,
Rector erit puppis clavoque immobilis haerens
Mutabit pelago terras ventisque sequetur
Fortunam.

G L	Lc V_1	V_2
I 1—37 40—313 316 314 315 317—354 399—442 355—398 443—529 566—611 530—565 612—741 743 742 744—804 809—812 805—808 813—832 834—926	1—37 40—186 692—694 187—223 226 225 224 227—313 deinde ut L L 813—926	1—442 ut Lc V_1 443—501 504—529 deinde usque ad 812 ut G L 813—861 866—926

G	L	V_1	V_2
II 1—322 324 325 323 326—367 369 368 370—630 632—672 677—686 673—676 687—698 700—970	1—672 ut G 677—686 673—676 687—970	1—672 ut G 677—686 673—676 688—690 687 691—970	1—323 326—672 ut G deinde ut L

G L	V_1	V_2
III 1—6 8—37 7 38—187 189—399 liber IV: 10—37 39 38 40—313 liber III: 400—467 470—474 468 469 475—682	1—6 8—37 7 38—187 189—400 liber IV: 10—234 236—311 313 liber III: 400—467 470—474 468 469 475—646 652 647—682	1—153 175 et 176 154—369 371—403 407—467 deinde ut G

G	L	V_1	V_2
IV 1—9 314—342 345—348 343 344 349—387 389—396 388 397—472 474 473 475—665 667 666 668—730 733—893 895 894 896—935	1—730 ut G 733—935	1—730 ut G 733—745 747—935	1—37 39 38 40—197 199—342 345—348 deinde ut G 668—935

Porro Firm. l. c. haec dixit: 'In arietis sinistro latere, in parte scilicet decima, oritur Orion. Si itaque Orion in horosc. partiliter fuerit, faciet homines veloci corporis mobilitate perspicuos et quorum animus, variis sollicitudinibus implicatus, pervigili cogitatione semper exaestuet; hi enim variabunt saepe domicilia et domos sedesque mutabunt ac per omnium limina matutinis semper salutationibus discurrent'. Cf. Man. V, 57:

Sed decuma lateris surgens de parte sinistri
Maximus Orion magnumque amplexus Olympum . . . .
Sollertis animos, velocia corpora finget,

G	L V_1	V_2
V 1—282 284 283 285 286—362 365—374 363 364 375—510 515 511—513 543 514 516—528 530 529 531—542 544—745	1—362 deinde ut G	1—51 53—362 365—374 363 364 375—487 503—513 543 514 516—528 530 529 531—542 544—549 551—745

Desunt igitur in singulis codicibus versus hi:

in lib. I	in lib. II	in lib. III	in lib. IV	in lib. V	omnino:
G 38. 39. 833.	G 631. 699.	G 188.	G 731. 732.	G —	= G 8
L 38. 39.	L 631.	L 188.	L 731. 732.	L —	= L 6
V_1 38. 39.	V_1 631.	V_1 188.	V_1 235. 312. 731. 732. 746.	V_1 —	= V_1 9
V_2 38. 39. 502. 503. 862—865.	V_2 324. 325. 631.	V_2 370. 404—406.	V_2 198.	V_2 252. 488—502. 515. 550.	= V_2 34

---

62 Atque agilem officio mentem, curasque per omnis
Indelassato properantia corda vigore.
Instar erit populi totaque habitabit in urbe
Limina pervolitans, unumque per omnia verbum
Mane *salutandi* portans communis amicus.

Denique Firm. ibidem: 'In arietis parte decima quinta aquilonem versus, oritur Auriga. In huius ortu qui natus fuerit, aut erit auriga, aut equorum domitor, aut qui saltu quadrigas transeat, vel qui in dorso stans equorum, mirifica se moderatione sustentet, atque apprime vectus equo militares armaturas exerceat. Hoc astro oriente Salmoneus et Bellerophontes a priscis auctoribus nati esse narrantur'. Cf. Man. V, 67:

Sed cum se terris Aries ter quinque peractis
Partibus extollit, primum iuga tollit ab undis
Heniochus, clivoque rotas convellit ab imo,
Qua gelidus boreas aquilonibus instat acutis.
Ille dabit proprium studium, caeloque retentans,
Quas prius in terris agitator amaverat artes:
Stare levi curru moderantem quattuor ora

Quorum versuum ordinem cum iam veteres interpretes, inprimis Scaliger, bene restituerint, ea nunc exempla accuratius inspiciamus, e quibus qualis fuerit archetypi forma evidentissime colligere licet. Ac prius quidem exemplum in libro primo inest, ubi omnibus in codicibus post versum 354 quadrageni quaterni versus quater de loco suo migraverunt: 399—442, 355—398, 443—529 [31b]), unde ratione instituta certissima id assequimur, in archetypi paginis singulis scriptos fuisse vicenos binos versus, folia autem in ternionum formam ita complicata, ut primus exhibuerit versus 1 ad 264, alterius ternionis folia duo priora continuerint versus 265 ad 352; tertium autem folium, in quo versus 353 ad 396 exarati erant, singulis schedis perperam compactis in locum quarti folii, quod erat versuum 397 ad 440, cessit. Atqui haec computandi ratio non in eos numeros quadrare videtur, qui in omnibus, quibus nunc utimur editionibus, valent, quippe cum secundum hanc numerandi rationem perturbationem illam non inde a versu 352, id quod ex nostra dinumeratione flagitatur, sed a versu 354 in poetae verba invasisse statuendum sit. Sed ratio a nobis proposita ne concidat, ipsi codices commodissime nos adiuvant, a quibus omnibus versus 38 et 39 abesse supra ostendimus, ut apprime veri sit simile, ne in eo quidem, ex quo omnes

---

Spumigeris frenata lupis et flectere equorum
Praevalidas vires ac torto stringere gyro;
At cum laxato fugerunt cardine claustra,
Exagitare feros, pronumque anteire volantes,
Vixque rotis levibus summum contingere campum.
Nec non alterno desultor sidere dorso
Quadrupedum, et stabilis poterit defigere plantas,
Perque volabit equos, ludens per terga volantum.
Aut solo vectatus equo nunc arma movebit,
Nunc leget in longo per cursus praemia circo,
Quidquid de tali studio formatur, habebit.
Hinc mihi *Salmoneus* . . . 96 generatus possit haberi.
97 Hoc genitum credas de sidere *Bellerophontem*.

31b) Duo enim versus in archetypo nescio qua de causa vacui videntur fuisse.

libri manaverint codice illos duos versus exstitisse. Quibus praemonitis genuinisque adhibitis numeris ex hac imagine, quomodo perturbatio illa orta sit, quivis intelleget, in qua numeros 1 ad 3 de singulis ternionis alterius foliis accipi volumus, quorum priora trina *a* littera, posteriora signavimus altera:

ternio I: v. 1—264.
ternio II: 1^a 265-308. 2^a 309-352. 3^b 397-440. 3^a 353-396. 2^b 441-484. 1^b 485-528.

Atque sic demum id liquet, quomodo altera illa multo amplior versuum confusio in tertium librum incidere potuerit, ex qua, cum septem folia quarti libri praepostero ordine compacta essent, libri III v. 399 excipiunt libri IV v. 10 ad 313, qui tamen error iam in L ab ipso librario omni ex parte correctus est — idem in G manu posteriore signis quibusdam appictis factum vidi —. Quod cum Breiterus (p. 3) negaverit, ipsa verba, quae in margine L libri ad v. III, 399 adscripta sunt, afferam haec: ‘hic male ordinata lectio, sed si vis eius ordinem rectum reperire memento eam per ordinem alfabeti quaerere quo eam denotavimus. Post hunc enim versum ‘Vicino tribuat p. c. t. l.’ (III, 399) debet ille sequi quem invenies post sex folia B littera denotatum videlicet istum ‘At quae nocturnis f. m. t.’ (III, 400). Rectissime autem hae continuae litterae ad errorem tollendum his versibus adscriptae sunt: p. 52^b A III, 399. p. 59^a B III, 400. p. 66^a C IV, 9. p. 52^b D IV, 10. p. 59^a E IV, 313. p. 66^a F IV, 314. Deinde etiam id ex illo conspectu discimus, nullum codicem omnes versus, qui nunc in editionibus leguntur, exhibere, L autem librum omnium esse integerrimum, ut qui sex tantum versus non contineat, in quibus omissis hoc non parvi faciendum existimo, aut ceteros codices omnes aut nonnullos cum illo libro conspirare; contra G omittere versus octo, V_1 novem, V_2 triginta quattuor; quorum nunc eos, qui in nullo insunt codice, in omnibus autem inhaerent editionibus, accuratius recenseamus.

Libri igitur primi ab omnibus codicibus versus 38 et 39 absunt, quorum naturam rationemque, ut plene perspicias, eos qui antecedunt versus exscribam. Sunt enim hi:

Tu princeps auctorque sacri, Cyllenie, tanti;
Per te iam caelum interius, iam sidera nota — —
Maior uti facies mundi foret, et veneranda
Non species tantum, sed et ipsa potentia rerum,
Sentirentque deum gentes quam maximus esset.
Qui sua disposuit per tempora, cognita ut essent
Omnibus et mundi facies caelumque supernum.

Quorum extrema verba versificator ille, quisquis fuit, procul dubio ita coniungi voluit: 'qui et mundi faciem et cælum supernum per sua tempora disposuit, ut omnibus cognita essent'; sed quid hoc sibi vult 'mundi faciem et caelum per sua *tempora* disponere'? De signis si hoc dictum esset, intellegerem, at hic omnem sententiae et sanitatem et rationem desidero. Huc accedit quod illud *mundi facies* tribus tantum versibus interpositis bis dictum displicet, ut versus 38 et 39 ab interpolatore fictos cum Bentleio et Iacobo arbitrer. Quamquam enim non ignoro, hunc poetam, qua est latini sermonis eleganter variandi inopia, non dubitasse singulas voces intra breve versuum spatium saepius ponere, tamen nullum inveni exemplum, quo duorum verborum, quae facillime variare potuit, repetitio molestissima comprobetur. Cf. p. 47. Neque aliter de II, 631 iudico, ubi poeta eis, qui proxime antecedunt versibus docet, certas quasdam trinorum zodiaci signorum consociationes, trigona appellatas, hominibus sub eis natis varios tribuere mores; iam inde a v. 629 sic pergit:

Quosque dabunt Chelae Geminique et Aquarius ortus
Unum pectus habent fideique immobile vinclum.
Magnus erit Geminis amor et concordia duplex,
Magnus et in multos veniet successus amicos.

quorum quin versus 631, cum neque novi quidquam contineat, si sententiam versus praecedentis spectamus, neque intellegatur, quid sit *concordia duplex,* eiciendus sit, non magis dubito quam Bentleius quique eum secutus est Iacobus.

Sed iam ad finem ut perveniamus, obiter tantum illud moneo consimilem videri fuisse Maniliani archetypi scripturam illius quam Otto Ribbeckius Vergiliano archetypo vindicavit Proleg. Verg. p. 231 sq., cuius rei argumenta quamvis multa congesserim, tamen silentio praetermittenda esse duxi, ne huius dissertationis fines excederem. Restat ut ea quae de archetypo si non necessitate demonstrandi certissima, at ratiocinandi probabilitate satis idonea effecisse nobis videmur, quam brevissime complectamur: erat ille codex minimum XCVIII foliorum in ternionum speciem complicatorum singulisque in paginis, quarum nonnullae vitium fecerant, viceni bini versus cursivis quidem litteris neque raro valde neglegenter scripti erant.

II

Archetypi ratione explorata ad singulos accedo codices, quid ad emendationem Manilianam valeant disceptaturus. Quorum Scaligerum G auctoritatem plurimi aestimavisse iam supra quamvis obiter commemoratum est; neque aliter Bentleium sensisse inde colligitur, quod hunc codicem 'omnium et optimum et antiquissimum' appellat [32]) atque plurima a Scaligero eius ope correcta comprobavit. Attamen quo vir ille immortalis his maxime in carminibus restituendis emendandi erat fervore, non semel locos G memoria optime traditos vel aliis libris confisus, vel, id quod saepius accidit, suo arbitrio indulgens mutavit.[33]) Iam vero Iacobus G codicem originem quidem duxisse e libro ratus haud malo, cuius tamen verba

32) Bentl. p. X et XIV.

33) F. A. Wolfius quid de Bentleiana editione Manilii iudicaverit ex his eius verbis colligas, quae in eius commentatione de Rich. Bentleio scripta — Litterarische Analecten Bd. I, Berol. 1817, p. 59 sq. — leguntur: den Text — des Man. — mit den Anmerkungen, eine seiner allerfrühesten Arbeiten, lieferte Bentley diesem Herausgeber — seinem Brudersohn Rich. Bentley — fertig, ja übervollendet; denn ein Drittheil Aenderungen weniger würde der mit Coniecturen überfüllten Ausgabe mehr genützt und dem Kritiker viele gegründete Vorwürfe erspart haben.

a librario satis docto saepenumero mutata atque interpolata essent, V_2 librum omnium proxime accedere ad genuinam archetypi speciem sibi persuasit[34]), quippe qui ceteros codices et lectionum superaret praestantia neque ea, qua ceteri laborarent, multitudine additamentorum scateret; quibus de caussis unum V_2 librum in poetae verbis restituendis utique pro duce habendum esse statuit. Quae ratio cur mihi iterum iterumque reputanti probata non sit, iam breviter exponam.

Etenim cum vel per se haud ita multum habeat quo commendetur haec qua Iacobum niti videmus opinio codicem, quem omnium non modo recentissimum, verum etiam neglegentissime scriptum esse sciamus, haberi fontem, unde optione data haurire debeamus, id multo minus in eo libro locum habet, quem ipsum apertissimis vitiis locisque librarii arbitrio mutatis quodammodo abundare haec, quae infra afferam, exempla evidentissime edocebunt. In quibus examinandis hoc mihi semper mirum visum est, quod permultae pravae scripturae V_2 libri Iacobum fugerunt, qui pag. VI editionis haec dixit: 'tanta cum accuratione hunc librum inspexi, ut ter quaterve instituta comparatione vix mihi quidquam se subduxisse videatur.' Quod cum ad infringendam illius rationem plurimum valere intellexerim, ex grandi exemplorum copia, — sunt omnino quingenta decem — pauca libri primi afferam: G L V_1 I, 23 circumstrepit] V_2 circumscribit. 75 habitabat] habitat. 122 repetentem] repentem. 224 eoae] ee. 262 ut] vix. 292 dixere] dixerunt. 346 de ponto] deponet. 347 oceani] octavi. 362 eniochus] et motus. 573 actus] arctos. 617 repetito] repete. 713 nubila] mitra. 808 quandoque] ubique. 822 deprendit] rependi. 878 inter] meti. Adde eos versus, quibus in uno V_2 vel singulae vel plures voculae omittuntur, ubi tamen nil adnotat Iacobus: est I, 130. II, 166. 456. 613. 618. III, 525. IV, 924. que II, 162. III, 12. 222. 519. IV, 170. 482. V, 320. 441. 485. 734. neque I, 182. ad I, 242. facient II, 330. sunt II, 345. habent II, 630. habet II, 665. mox certo II, 690. fulgent II, 728. cuncta II, 750. nate II, 943. casus III, 32. qua III, 102. luces III, 229. ora III, 274. vestes IV, 132. te IV, 756. vix V, 340. Quod autem idem vir doctus V_2 librum ex ceteris omnibus rarissimas exhibere interpolationes contendit[35]), ne id quidem verum est, immo hunc ipsum codicem et apertissima et longe plurima continere interpolationis exempla pro certissimo habeo, de quibus per tres classes distributis paullo accuratius agamus.

34) Iacob. ed. p. V 'Id autem vetustum exemplar fidissime exprimit codex Leidensis, qui illic sub No. 390 conditus plerumque Vossianus, a me secundus, nominatur. . . . cum enim ceteri libri alii rudiores alii doctiores interpolationes proferant, hic, nisi quae omnibus libris nostris antiquiores sunt, habet nullas. Eum igitur codicem, quamquam recentissimus est, prae ceteris tamen in carminibus restituendis secutus sum'. Quibuscum conferas adnotationem eiusdem ad v. V, 219. praeterea: programmatis Lubec. a. 1832 p. 3 adnotationem c; item a. 1835 p. 32 ad v. IV, 890; denique a. 1836 p. 7 ad v. V, 301.

P r i m i autem generis exempla ita sunt comparata, ut nominis alicuius, plerumque vel a d i e c t i v i vel p a r t i c i p i i aut g e n u s aut n u m e r u s substantivo alicui, quod eodem legitur versu, accommodatum sit, quamvis binae illae notiones nequaquam inter se consociari debeant: id quod hi loci testatum facient. I, 66:

Nam rudis ante illos nullo discrimine vita

V_2 *nulla*. I, 203:

Aëris et toto pariter sublata profundo

V_2 *sublato*. I, 439:

Exsurgit — piscis — de parte noti, cui cuncta feruntur
Flexa per ingentes stellarum flumina gyros.

V_2 *flexos*. I, 443:

His, inter solisque vias arctosque latentes,
Axem quae mundi stridentem pondere torquent, . . .

v. 444 V_2 *stridente*. II, 25 et q. s. dicit poeta fuisse qui diversas siderum figuras carminibus celebrarent, velut Perseum et Andromedam, Cepheum et Cassiopeam; deinde hunc in modum pergit (II, 31):

35) Iacob. progr. a. 1835 p. 22 ad v. IV, 541.

Et furto Cycnum, pietate ad sidera ductam
Erigonen, ictuque Nepam spolioque Leonem.

Versu priore *ductum*, V_2 scripturam, et fabulae, ad quam poeta nos deducit, memoriae et totius huius loci naturae repugnare manifestum est, cum neque cycnus et furto et pietate ad sidera sublatus sit, et, quoniam ceterorum vel hominum vel animalium officia afferuntur, quibus perfuncti illi caelesti honore digni putati sint, Erigonae quoque ut merita commemorentur exspectemus; praeterea autem illud premendum est, in V_2 memoria copulam desiderari, qua *furto* et *pietate* voces consocientur. Pergo ad II, 213:

Tum Pisces et Cancer et acri Scorpion ictu
Aut vicina loco, divisa aut partibus aequis:
Omnia dicuntur simili sub sorte diurna.

ubi V_2 *vicino* vel propter numeros reiectaneum esse omnes vident. Sed aliud hoc in loco vitium apud Iacobum latet, quod iam Lucianus Mueller [36] deprehendit. Namque ego quoque in *scorpion* nominativi syllaba ultima correpta haereo, quam quomodo ille defendere voluerit non assequor, nisi forte hunc poetam, quem primis argenteae quae dicitur latinitatis temporibus carmen suum composuisse nunc fere inter omnes constat, inter neglegentissimos ultimorum temporum versificatores voluit relegare. Iam vero, quoniam ex ipso Manilii usu demonstrari potest, eum graecarum in *on* exeuntium vocum ultimam syllabam produxisse — conferas I, 502 Arctos et Orion adversis frontibus ibant. V, 724 Mersit et ardentis Orion aureus ignis. IV, 804 Bactraque et Arii, Babylon et Susa Panosque. V, 197 At Procyon oriens ... — eundem ne *scorpion* quidem mensuram usurpasse statuendum est. Reddamus igitur poetae *Scorpios* formam, quae iam apud Scaligerum et Bentleium exstat.

II, 352 loquitur poeta de discrimine, quod trigonorum inter tetragonorumque vires intercedat; illorum scilicet vim esse maiorem, cum ductus laterum eorum magis a caelo recedat,

36) De re metrica p. 52.

tetragonorum autem altius a terra remotus sit. Quae ita edidit Iacobus:

Sed longe maius ius est per signa trigoni,
Quam quibus est titulus sub quarto quoque quadratis.
Altior est horum summoto linea templo:
Illa magis vicina meat caeloque recedit,
Et propius terras accedit visus eorum.

v. 352 *maior vis* G L. v. 354 in V_2 talis est:

Altior et templo summota linea horum

quae verba et a metro et a sententia vehementer laborare apertissimum est. At v. 352 Iacobo foedissimum illud *maius ius* ex $V_{1.2}$ exhibenti neutiquam adstipulari queo. Etenim consociatio nominum illorum uniuscuiusque aures, qui vel ullum latini sermonis elegantiae sensum habet, maximopere offendet, neque quisquam haec ab illo adnotata probabit: 'noli in repetita syllaba *us* haerere, cum altera corripiatur, producatur altera'. Quod eo confidentius contenderim, cum *vis* vocabulum prorsus eadem atque hoc loco notione alibi quoque legatur: II, 808 'Sed diversa tamen vis est in cardine quoque', quibus demonstratis opus non est eorum exemplorum molem cumulare, in quibus *vires* pluralis prorsus eadem notione usurpatus sit, quam hic singulari numero poeta reddidit (cf. I, 805. II, 296. 305. 645. 843. 859). Contra id quod Iacobum plane fugisse videtur, *iuris* vocis singularis numerus apud Manilium omnino non exstat, sed ubi poeta in hoc vocabulo eam, quam ille ei tribuit vim inesse vult, non utitur nisi plurali numero. cf. I, 806. II, 646. 744. III, 586. IV, 436. 921. Nec magis hic versus in V_2 aut aptam sententiam aut legitimum metrum continet II, 668:

Sic quaecunque manent quadrata condita templo
Signa

ubi ceteri recte: quadrato.

De meridionali cardine Manilius praeter alia etiam haec dicit II, 795:

Tertius excelsi signat vestigia caeli,
Quo defessus equis Phoebus subsistit anhelis.

Haec est illorum trium codicum memoria, nisi quod pro *anhelis* communi consensu habent *habenis* quod iam Scaliger felicissime correxit. Sed rursum V_2 foeda interpolatione et versum corrupit et sententiam subvertit. Exhibet enim versum 796 ita:

Quo *defessis* equis . . . .

Eodemque vitio unus ex eis versibus in V_2 laborat, quibus poeta Asiam describit; horum dico alterum IV, 672:

Auratique fluunt amnes, gemmisque relucet
Pontus, odoratae spirant medicamina silvae.

ubi V_2 *odorata.*

Plura exempla ne taedium moveânt, numeros eorum indicasse satis erit: V, 177. 209. 259. 380. 404.

Iam ad alteram interpolationum classem transeamus, quae ex eis constat exemplis ubi pravam praepositionis structuram intulit librarius; verbi gratia haec afferam: II, 138 Sed solus vacuo veluti vectatus *in orbe.* V_2 *in orbem.* IV, 402 Quo remis lucrum naves martemque sequuntur *In praedas?* V_2 *in praedis* quod sensu caret, cum *in praedas* idem valeat atque praedandi caussa.

Inter quaternos ventos primarios binas auras spirare poeta his nos docet IV, 585:

Nunc age diversis dominantia sidera terris
Percipe. Sed summa est rerum referenda figura.
Quattuor in partes caeli discribitur orbis,
Nascentem lapsumque diem mediosque calores
Teque, Helice. Totidem venti de partibus isdem
Erumpunt secumque gerunt per inania bella.
Asper ab axe ruit Boreas, fugit Eurus ab ortu,
Auster amat medium solem, Zephyrusque profectum.
Hos inter binae mediis e partibus aurae
Exspirant similes mutato nomine flatus.

V, 593 V_2: 'Hos inter binos medios se partibus aurae' quam scripturam prorsus esse perversam patet. Sed paullulum subsistamus, ut Bentlei coniecturam refutemus, qui v. 591 pro *fugit* codicum auctoritate stabilito *furit* in textum recepit, hunc in

modum ratiocinatus: 'Quomodo', inquit, '*fugit* ab ortu, qui inde spirat? Repone *furit?*' At primum cur Eurus potissimum furere dicatur, non intellegitur, ceteris quoque ventis praecipiti impetu prorumpentibus. Deinde autem admodum commode ventus eam regionem, ex qua spirat, fugere putatur, cum suo relicto loco quasi e carcere vel secundum Homeri illam opinionem ex culleo se protinus ferat.

Tertii autem interpolationum generis exempla, ad quae quam brevissime describenda dissertatio nostra iam procedit, eo vinculo coniuncta sunt, quod ex glossemate originem traxerunt. Exempla sunt haec: II, 694:

[Rem] tantum graio signari nomine passam

V_2 *graeco.*[37]) — II, 736:

Post cetera ducet
Ordine quaeque suo, sicut *stant* astra locata.

V_2 *sunt.* Sed *standi* verbo, quo recepto sententiam multo fortiorem fieri nemo non sentit, in his locis poeta similem in modum usus est I, 285 Nec vero e solido *stant* robora corporis ei. I, 586 Longa *stant* tempora luce, ubi V_2 iterum *sunt* exhibet. II, 664 Sic et simplicibus signis *stat* forma quadrata. III, 234 . . . adversis idem *stat* mensibus ordo.[38])

Ineunte libro quarto poeta de fato, quod suam cuique homini tribuat sortem, locutus, inde a v. 37 ita pergit:

37 Quid referam Cannas admotaque moenibus arma?
43 Adde etiam italicas acies Romamque suismet
Pugnantem membris, adice et civilia bella.

Ita Iacobus poetae verba edidit, codicibus hunc in modum discrepantibus: *uires italas* G. *uires* om. L. *italicas uires* Lc. V_1. *italicas acies* V_2, unde Scaliger priorem versus partem restituit ita: 'Adde etiam uires italas'. Bentleius tamen 'quia *uires italas* parum hic conveniant, quae aeque in externo atque in domestico bello ostendantur', scribit 'Adde et utrimque

37) Cf. R. Bentlei verba ad Hor. ep. II, 1 v. 28 adscripta.

38) Hunc singularem *standi* verbi usum antiquo maxime proprium sermoni, Manilius ut multa alia huius generis ex Lucretii studio assiduo et diligenti cognovit. Cf. A. Draeger, Hist. Synt. p. XI.

italas acies' atque haec verba de bello sociali intellegi vult. Quam coniecturam quod Iacobus ut a tradita scriptura nimis longe recedentem sprevit probo, neque tamen in eo cum eodem facio, quod *acies* uno V_2 firmatum ac meri glossematis prae se ferens speciem recepit, quapropter ad Scaligeri rationem, quippe quae et codicum memoria probe firmata et ab ipsa loci sententia satis expedita sit, reversus sic scribo:

> Adde etiam vires italas Romamque suismet
> Pugnantem membris.

Tria autem poeta bellorum a Romanis gestorum genera distinguit: externa, de quibus antea dictum est, sociale, ad quod haec quae aguntur verba spectant, civilia, quorum in proximis mentio inicitur.

IV, 791:

> Tu, Capricorne, regis quidquid sub sole cadente
> Est positum, gelidamque Helicen quod tangit ab illo,
> Hispanas gentes, *et quot fert* Gallia dives.

versu ultimo Vossiani libri *et* copulam omittunt, cuius in locum manus altera V_1 libri *seu* reposuit, quam particulam in conexum non quadrare in propatulo est: in V_2 autem lacuna illa ex eo qui antecedit versu expleta est:

> Hispanas gentes *quod tangit* Gallia dives.

His igitur ponderatis omnibus concedendum est Iacobum egregie errasse, cum V_2 librum nullis aliis nisi quae in omnes irrepserint codices interpolationibus inquinatum esse diceret, immo hunc ipsum omnium maxime librarii temeritate depravatum esse ut vel prolata exempla testantur, ita eis quoque demonstratum iri arbitror, quae mihi singillatim de G libri locis ex illius iudicio interpolatis dicturo afferenda sunt.

Ac ne in eo quidem ille verum vidit, quod V_1 codicem ex V_2 descriptum esse ideo putat, quia intra priores potissimum libros vel in minimis erratis cum V_2 conspiret[39]; in quo cur aliter sentiam, quattuor argumenta eademque, ut opinor,

39) Iac. p. IX et adnot. ad II, 687.

haud debilia me commovent. Nam primum quidem demonstrasset ille vellem, V_1 codicem omnino aetate esse recentiorem V_2 libro, quod donec certa proferantur indicia, nos quidem iure dici negamus. Deinde immanis illa locorum in solo V_2 corruptorum multitudo, quam supra p. 26 sq. exhibuimus, eo argumentationis nos ducit, ut nullo pacto Vossianum priorem ex altero manasse statuamus. Tum unde librarius V_1 codicis XXXI illos versus, quos in V_2 omnino non inesse ex tabula supra apposita conspicitur, deprompserit, explicari non poterit, nisi illa per se haudquaquam inaudita ratione, ut librarium illum egregia quadam praeditum sagacitate lacunas illas agnovisse, alteroque arcessito codice explevisse nobis persuadeamus. Qua tamen et diligentia et acumine illum prorsus caruisse certissima exstant indicia. Huc accedunt compendiorum genera in V_2 varia, quae is qui exaravit V_1 librum nullo pacto expedire potuit, cum qui V_2 confecit, in eodem compendio modo hanc modo illam inesse notionem voluerit. Cuius generis exempla vel ex libris primo et altero septuaginta duo collegi, describere autem supersedi propter difficultatem signorum typis exprimendorum, quae V_2 codice usu veniunt.

Haec igitur sufficere existimo ad demonstrandum, nequaquam V_2 fontem esse, ex quo V_1 derivatus sit. Neque felicius illum iudicare aut de eo vinculo, quo L et V_2 codices cohaereant, quorum utrumque ex eodem exemplari, diverso tamen a G libri fonte, profluxisse sibi persuasit[40]), aut de fide manus emendatricis L libri, cui omnino ullam auctoritatem tribuendam esse plane negat[41]), ex eis quae iam de quattuor illorum codicum affinitate prolaturi sumus, evidentissime apparebit.

Atque cur ipse quoque existimem omnes illos codices ex uno eodemque archetypo descriptos esse, iam supra allatis exemplis demonstratum est. Neque tamen omnes eodem ex rivulo manasse puto. In duas enim classes libri disiungendi sunt, quarum altera ex G et L (x), altera ex V_1 et V_2 (y)

40) Cf. Iacobi editio p. VI. 41) Cf. infra p. 40 sq.

codicum familia constat, ita quidem, ut illa, cum centiens genuinam poetae manum exhibeat eis locis, qui in alterius classis codicibus corrupte leguntur, superioris, haec inferioris sit ordinis; quod ita sese habere quattuor haec exemplorum genera docebunt, quorum p r i m u m ex eis constat locis, qui in x bene, in y male traditi sunt. Huius autem generis exempla primo et secundo libro centum septem indagavi, velut: I, 19 y medulame] x modulante. 54 perplexi] complexi. 111 numerum] numen. 127 fugit et in] fugit in. 134 fabricantia] vibrantia. 433 quapropter] quam propter. 581 ducit] reducit. 662 filaque movente] fila movente. 665 azie] a fine. II, 129 videntur] probentur. 239 defendit] effundit. 384 legibus] generis. Quorum fere omnium locorum vitia cum vel primo oculorum obtutu ab unoquoque perspectum iri speremus, nunc eorum nonnullos inspiciamus, qui verba in x aliter atque in y collocata exhibent. Atque in descriptione circuli lactei haec leguntur: I, 728

In cuneos *alti cogat* fundamina caeli

V_1. 2 *cogat alti,* quam collocationem propter *cogat* spondeum improbandam esse ex eis apparebit, quae infra p. 51 sq. locupletius de v. II, 106 dicemus. — I, 768:

Nec te, Mavortia virgo,
Praeteream regesque alios, quos Graecia misit.

ubi Vossianis in libris verba posterioris versus hunc in modum ordinata sunt: *Praetereamque reges* e. q. s. idemque mendum in eo qui paullo post exstat versu sic in bonis libris tradito abditum latet (I, 778):

Tarquinioque *minus reges* et Horatia proles.

pro quo illi habent: Tarquinioque *reges minus* e. q. s. — II, 174:

Distat enim *gemina duo sint duplave* figura

V_1 Distat enim *gemini sunt duo duplave* figura. V_2 Distat enim *sunt gemini duo duplave* f., cuius quidem discrepantiae explicatio inde paratur, ut in eo codice, ex quo uterque Vossianus pendet, *sunt* verbum omissum, postea supra scriptum ab alio librario falso loco repositum esse sumamus.

Neque lenioribus turbis eiusdem libri locus ille vexatus est, quo, qui sub sagittarii signo nascantur, eis secundum naturae leges adversari feruntur qui vel geminorum vel librae vel virginis vel aquarii signo lucente pariantur, his quidem verbis (II, 560):

Quique Sagittari veniunt de sidere partus,
Hos Geminis nati Libraque et Virgine et Urna
Depressisse volunt *natura et lege iubente.*

V_1. 2 Depressisse volunt legem et natura iubentem.

Sed iam eorum quoque locorum, quos interpretandi studio in y corruptos esse putamus, paucos in medium proferamus, inter quos exempli gratia eum refero, quo poeta colurum aequinoctialem describens, quae signa ab eo tangantur his explicat (I, 609):

Alter ab excelso decurrens limes Olympo
Serpentis caudam siccas et dividit Arctos,
Et iuga Chelarum medio volitantia gyro,
Extremamque *secans* Hydram mediumque sub austris
Centaurum, adverso concurrit rursus in axe.

ubi y v. 612 pro *secans* habet *petens*, quod glossema esse arbitror. Namque ne quadrare quidem hoc verbum in eam opinionem, quam veteres de circuli illius situ habuerint, inde cernitur, quod hydram ab eo non modo tangi, verum extremo fere in corpore dividi sibi fingebant, cuius opinionis testis certissimus nobis antiquissimus ille caelestis orbis globus esse potest[42]), qui quondam Romae in aedibus Farnesianis, nunc, nisi egregie fallor, Venetiis in bibliotheca Marciana servatur. Huc accedit quod *secandi* verbum saepenumero prorsus in eandem notionem atque hoc loco dictum apud Manilium legimus, velut ubi de lactei circuli situ atque regione verba facit (I, 693):

Rursusque ascendere caelum
Incipit argivamque Ratem per aplustria summa,
Et medium mundi gyrum, Geminosque per ima
Signa s e c a t.

42) Tabula globi Bentleianae editioni praefixa est.

Deinde de duobus coluris locuturus his incipit (I, 603):

Sunt duo, quos recipit ductos a vertice vertex,
Inter se adversi, qui cunctos ante relatos
Seque secant.

Denique de zodiaco (I, 688):

Aestivosque secat fines Aquilamque supinam.

Cf. praeterea I, 629. 639. 674. 699. — Inde a v. II, 433, quae singulis deis deabusque signa adscribantur narraturus poeta his verbis utitur (II, 433):

His animadversis rebus quae proxima cura?
Noscere tutelas adiectaque numina signis,
435 Et quae cuique deo rerum natura dicavit,
Cum divina dedit *magnis* virtutibus ora,
Condidit et varias sacro sub nomine vires

v. 436 $V_{1.2}$ *magnum*, quam scripturam, iure a veteribus interpretibus reiectam, quibus artificiis Iacobus defendat, ut perspiciamus, verba eius plene exscribenda sunt: '*magnum* $V_{1.2}$ *magnis* G L fortasse ab interpolatore et ita scribendum: Cum divina dedit — magnum! — virtutibus ora.' Attamen nego simplici *virtutibus* nomine deorum notionem contineri, quae quin hic desideretur et recte in G L tradatur ut ceteris interpretibus ita ne mihi quidem dubium videtur esse. — De altera, Chaldaeorum scilicet, ratione signi horoscopantis inveniendi verba faciens, ex qua binas horas singulis signis adscribi aequalibusque spatiis aequalia tribui signa necesse est, poeta ita loquitur (III, 218):

Nec me vulgatae rationis praeterit ordo,
Quae binas tribuit signis orientibus horas,
220 Et paribus spatiis aequalia *digerit* astra.

Eodem lapsu secundum quem saepissime *describendi* et *deducendi* verbum pro *discribendi* et *diducendi* positum esse a librariis videmus, quem errorem etiam ex huius poetae carmine Buechelerus in Mus. Rhen. vol. XIII p. 598 sustulit [43]), Vossiani

43) Loci sunt hi: IV, 587 Quattuor in partes caeli discribitu orbis. ib. 701 Ac velut humana est signis discripta figura. ib. 742 Et

codices v. 220 *degerit* exhibent. Quod falsum esse, cum de dividendo agatur, neminem fugiet. — Quarto libro poeta maxime docere sibi proposuit, quae studia quasque artes singula sidera eis hominibus, qui sub eis lucem adspexerint, tri-

certis discripta nitent regionibus astra. V, 734 'Utque per ingentes populus discribitur urbes'. Uno loco iam Bentleius verum vidit, hoc quidem: I, 456 'Haec igitur magno divisas aethere sedes Signa tenent, mundi totum deducta per orbem', ubi cur Iacobus a Bentlei emendatione certissima *diducta* recesserit, nemo videbit, quoniam signa per caeli orbem non tam *de*posita, quam *dis*posita esse dici oportet. Quibus locis tres addendos censeo, quorum primus secundo libro exstat, ubi poeta de tetragonis h. e. de ea siderum consociatione loquitur, quae quaternis inter se iunctis sideribus efficitur, ita quidem, ut singula eorum latera pari sint longitudine. Verba sunt haec (II, 287):

At quae divisa quaternis
Partibus aequali laterum sunt condita ductu,
Quorum designat normalis virgula sedes,
290 Haece ferit Libram, tortus Capricornus et illam
291 Conspicit; hunc Aries atque illum partibus aequis
292 Cancer, et hunc laeva subeuntis sidera Librae.
294 Sic licet in totidem partes deducere cuncta.

ubi vel ex *in totidem partes* verbis apparet, hoc loco de signis *dispertiendis* agi. Praeterea hunc locum Horatii similem conferas (Art. poet. 325):

Romani pueri longis rationibus assem
Discunt in partes centum diducere.

Altero loco poeta normam proponit, ex qua singulorum signorum et oriendi et occidendi tempus per quascunque terrae regiones facile statui dignoscique possit, his quidem usus verbis (III, 395):

Quacunque hoc parti terrarum quisque requiret,
Deducat proprias noctemque diemque per horas.

i. e. si quis in quavis terrae parte — *parti* est ablativus. Cf. II, 726 'Quacunque *in parti* nascentum tempore luna Constiterit' — rationem illam investigare velit, is diei noctisque spatium per suas horas *dividat* necesse est. Ex hac autem loci interpretatione verissima traditam *deducat* formam falsissimam esse facile apparet, id quod evidentissime ex eis quoque, qui proxime secuntur versibus elucet, quibus diurnarum horarum metiendarum ratione absoluta ad nocturnas horas his transit:

400 At quae nocturnis fuerit mensura tenebris,
In totidem partes simili ratione secanda est.

in quibus, quin secandi notio optime *di*ducendi neque tamen *de*ducendi verbo respondeat, dubitari nequit. De tertio loco I, 230, cf. p. 42.

buant. Qua in enumeratione his versibus ad geminorum partus transitum facit (IV, 525):

Sed Geminos aequa cum profert unda *tegitque*
Parte, dabit studia et doctas producet ad artes.

quorum priore versu y habet *regitque*, quod suo iure omnes interpretes spreverunt. Etenim hoc poeta sibi vult: cum geminorum, inquit, sidus oritur ex oceano, ita tamen, ut superior tantum pars eius perspicua fiat, inferior in undis abdita lateat, hominibus nascentibus amorem studiorum doctarumque artium tribuet. Hanc autem locutionem *profert tegitque* plane esse Manilianam, cum hic poeta eiusmodi antitheta quae feruntur in amore atque deliciis habeat, satis ampla similium exemplorum copia, quorum pauca apponamus, testatur velut: distinguit et alligat i. e. dividit et circumcingit I, 246, dividit et cingit I, 306, ubi Bentleius praeter necessitatem pro *cingit* scribit *iungit*. distingui claudique i. e. disiungi et circumcingi I, 452. sequiturque fugitque I, 862. redditque rapitque II, 88. immittit et aufert II, 89 i. e. impellit et repellit. addit et aufert II, 160. transitque refertque II, 327. recipitque refertque II, 957. latet patetque III, 322. tollitque premitque IV, 775. fugienda petendaque IV, 815. Proxime autem ad eum de quo agimus locum hic accedit, qui ad horizontem spectat (I, 660):

Quippe aliud caelum ostendens, aliudque relinquens,
Dimidium *teget et referet*.

ubi y rursum *regit* praebet. — Narrationem illam, secundum quam Typhon deos impetu facto in Aegyptum fugasse dicitur, Manilius his verbis in carmen suum inseruit (IV, 579):

Scilicet in piscem sese Cytherea novavit,
Cum Babyloniacas summersa profugit in undas,
Anguipedem, alatos humeros Typhona ferentem,
Inseruitque suos squamosis piscibus ignes

v. 581 y: Anguipedem alatos anguem Typhona ferentem, ubi *anguem* interpolatori debetur, qui hanc vocem supra *Typhona* explicandi caussa scripsit. Sed totum versum esse spurium iam Bentleius vidit. Paucis igitur his exemplis enarratis iam

nemini dubium fore speramus, quin Vossiani libri ex uno eodemque codice interpolationibus valde depravato eoque alio atque G et L descripti sint.

Secundum autem indicium, quo diversus x et y familiarum origo demonstretur, ex eis locis peti potest, in quibus y voculas quasdam omittit, x servavit e. g. que I, 732. II, 20. 405. IV, 126. 745. et II, 525. est II, 541. essent II, 22. iuvenique II, 406.

Tertii generis exempla eiusmodi sunt, ut y librorum memoria bona, x depravata sit, id quod triginta duobus locis observavimus, velut I, 358 x in] y ni. 549 astra] astro. 784 camillis] camillus. II, 516 census] sensus. 574 quicunque] quaecunque. III, 362 patebit] patebunt. 378 ore] orbe. IV, 225 finis] funus. 538 ipsa] ipso. V, 15 cecum] cetum. 506 aequoreae] aequorei.

In quartam denique classem novem locos reicio, qui in utraque familia depravati leguntur, aliter tamen in x, aliter in y; sunt autem hi: II, 228 x positi, y positis] pestis. 486 si, sed] se. 577 nescit, nec sit] ne sit. 732 ibi, tibi] ubi. III, 63 vincentur, vincuntur] vincantur. IV, 304 ceno, celo] caeco. 455 quina et, quina] quinae. V, 229 at, et] aut. 719 par, per] pars.

Ex his igitur exemplis omnibus optimo iure id nobis conclusisse videmur, Vossianos codices alia via atque G et L libros ex archetypo esse derivatos, ita quidem, ut uterque Vossianus de y libro, quem patrem eorum appellamus, descriptus sit, quorum neuter, cum et ipsum y codicem valde fuisse depravatum et praeterea V_1 et V_2 libros suis quemque interpolationibus esse refertos viderimus, pro fundamento nobis esse debeat, unde in poetae verbis emendandis proficiscamur.

Iam quid de G atque L librorum et affinitate et auctoritate assecuti simus, proferamus. Hos enim libros vel ex sparsim adhuc allatis scripturis (cf. maxime p. 34) manifesto apparuisse existimo et gravis auctoritatis et artiore quodam inter se coniunctos esse vinculo. Sed ne quis L codicem ex G descriptum esse opinetur, quod, qua uterque est aetate,

fieri fortasse potuit, primum ordo versuum quarti et quinti libri obstat, quem in G magis turbatum esse quam in L ex tabula illa discimus; de suo autem ingenio L codicis librarium versus IV, 894 et V, 283 vero restituisse loco veri non est simile. Huc accedit, id quod multo gravius est, quod v. I, 833 et II, 699, quibus nos carere non posse locorum illorum conexus luculenter evincit, in G desiderantur, in L non item. Quibus consideratis a vero vix aberraverimus, si L librum non filium sed gemellum G codicis esse statuamus, quos ex eodem fonte x satis limpido, si quidem cum y fonte comparaverimus, manasse in universum concedendum est.

Hanc igitur rationem sequamur oportet, ut, quantum fieri potest, intra huius potissimum codicum stirpis fines ars critica se contineat, ita quidem, ut Gemblacensis codex, qui L librum ideoque simul ceteros bonitate scripturarum superet, omnibus sit praeferendus. Quod priusquam exemplis firmemus, de emendatione L libri (Lc) paucis agendum est, unde simul ceterorum librorum scripturis hic illic et lucem et auctoritatem parari videbimus. Etenim quamquam omnes huius libri emendationes ab eodem librario esse profectas et singularum litterarum ductus et constans per totum codicem adhibiti atramenti species aliaque levidensiora, quae in eiusmodi observationibus non neglegenda sunt, nos docuerunt, nihilo minus nobis persuasimus, emendationes illas plerumque tales esse, quae nullo pacto ex uno eodemque fonte depromptae esse possint. Ex multis exemplis pauca ut delibemus, primi libri versuum 40 ad 313 ordinem in L prorsus bene procedere supra vidimus; attamen eiusdem libri v. 692. 693. 694[44]) quondam in margine folii quinti fuisse adscriptos, ut post v. 186 insererentur, quo loco in utroque Vossiano exstant, etiamnunc ex vestigiis, quae rasurae non cesserunt, erui potest. Item versibus eiusdem libri 223 ad 226, qui a principio ut in G rectissime se excipiebant, alphabeti litterae continuae ita sunt appictae, ut deinceps insequerentur v. 223. 226. 225. 224, quem ordinem perversum

44) non 690. 691. 692, quod Iac. adnotat.

etiam in $V_{1.2}$ invenimus; postea vero eodem atramento litterae illae in L deletae sunt, ut nunc verus ordo sit restitutus. Quae ne librarii arbitrio tribuamus, impedimur et similibus exemplis et diligentia singulari, qua alibi codicem exaratum esse quaelibet pagina aperte demonstrat. Diuturna igitur cogitatione in eam viam deducti sumus, qua omnes fere L emendationes facillime explicari videntur. Librarius enim huius libri iterata cura x exemplar cum scriptis suis contulit, et siquid mendosi inter scribendum in poetae verba irrepserat, diligenter ad fidem huius libri emendavit, ut hae emendationes cum G scripturis conspirent. Postremo autem y vel saltem simile exemplar nactus huius et sui libri collationem instituit et quidquid a codicis sui memoria discrepabat, accuratissime enotavit; quod quam verum sit ex his exemplis quibus triginta septem addere possum apparebit: I, 118 y et L at] G et Lc et. 229 toto] toti. II, 186 aetatis] aestatis. 399 manent] valent. III, 327 ad] ab. 344 quando] quanto. IV, 124 fecundus] fecundis. 448 quintam] quinta. V, 372 pensare] prensare. 428 reddit] reddet. Alterius autem classis emendationes, quas ex y libro haustas esse suspicor, quinquaginta tres inveni, velut: I, 171 G et L itaque] y et Lc ictaque. 820 cordibus] torridus. II, 315 volens] voles. 523 trigona] trigono. 911 iterum] iterumque. III, 130 speciosus] specioso. 609 dona] dena. IV, 46 quod] quot. 404 malitia] militia. V, 401 immensus] immersus. 681 Ut moris] Humoris.

Atque utriusque generis emendationes, quibus Iacobus ad v. I, 430 omnem auctoritatem plane abiudicat, plerumque magni esse pretii ex singulis locis accuratius inspectis manifestum fit; paucae eiusmodi sunt, ut aut genuinam scripturam depravarint, aut malam non meliorem reddiderint, quod secundum meum iudicium in prioris classis 47 exemplis quinquiens, in alterius exemplis 53 terdeciens accidit. Neque enim cum Iacobo consentio, qui in quattuor locis restituendis spretis et G et Lc scripturis Vossianorum codicum memoriam secutus est, quorum primus exstat libri primi eo loco, quo poeta rotundam terrae formam ex lunae laboribus sive eclipsibus ita demonstrare

studet, ut lunam deficientem non ab omnibus orbis terrarum gentibus eodem animadverti tempore contendat, sed ab eis, qui orientis regiones teneant prius, quam qui occidentis. Sunt autem verba haec (I, 226):

Ultima ad hesperios infectis volveris alis,
Seraque in extremis quatiuntur gentibus aera.
Quodsi plana foret tellus, semel orta per omnem
Deficeret pariter *tota* miserabilis orbi.
Sed quia per teretem deducta est terra tumorem,
His modo, post illis apparet Delia terris.

v. 229. *toto* L $V_{1.2}$. *toti* G Lc, atque hoc quidem et Scaliger et Bentleius optimo iure receperunt, quod dativo qui dicitur incommodi *miserabilis* vocis vis strictius atque gravius significatur quam fit ablativo. Ceteroqui v. 230 pro *deducta* quod omnibus inhaeret in editionibus reponendum esse *diducta*, quoniam de tellure per diversos tractus extenta hic agitur, quivis concedet. Cf. p. 36 not. 43.

Neque minus G et Lc manuum praestantia eo loco fit conspicua, quo poeta de signis, quae partim coniuncta, partim disparia vocat, locutus de oppositis ita pergit (II, 395):

At quae diversis e partibus astra refulgent,
Per medium adverso mundum pendentia vultu,
Et toto divisa manent contraria caelo,
Septima quaeque loco quamvis submota feruntur,
Ex longo tamen illa *manent*, viresque ministrant
Vel bello vel pace suas, ut tempora poscunt,
Nunc foedus stellis nunc et dictantibus iras.

in quibus cur Iacobus v. 399 L $V_{1.2}$ *manent* alteri *valent* G atque Lc firmato ceterisque ab interpretibus probato praetulerit non assequor. Hoc enim poeta dicere vult: 'opposita', inquit, 'signa, etsi magno intercedente spatio, tamen viribus suis non privantur, immo modo bello, modo pace eas suppeditant', ut hinc liqueat *manendi* voci ex v. 397 in illis libris temere huc illatae hic prorsus nullum locum esse.

Tertius autem qui huc spectat locus est hic (III, 323):

At simul ex illa terrarum parte recedas,

Quidquid ad extremos temet praeverteris axes,
Per convexa regens gressum fastigia terrae,
Quam tereti natura solo decircinat orbem
In tumidum, et mediam in mundo suspendit *ad omne*.

Ad versum extremum Iacobus haec adnotat: '*in mundo* — *ad omni* omnes. (ador + V_2). *Omne* est universitas rerum'. quae non omni ex parte vera sunt; nam *in* omittit G et idem liber cum Lc habet *ab omni*, quod in archetypo scriptum fuisse etiam ex L et V_1 *omni* scriptura apparet. Itaque cum pendendi verbi usus *ab* praepositionem requirat, alteram versus illius partem ita cum Scaligero et Bentleio scribo:

et mediam mundo suspendit *ab omni*

ut totius loci sententia evadat haec: tellus in medio mundo sive caelo collocata ab omnibus eius partibus pari intervallo remota pendet; quam doctrinam plane esse Manilianam ex I, 194 sq. discimus.

Denique paullo inferius poeta exponit propter diversum terrae regionum situm diversumque spatium inter aequatorem et alterutrum polum intermissum dies noctesque nunc augeri, nunc imminui; quo enim remotiora oriantur sidera, eo breviores fieri dies, quo propiora, eo longiores; verbis autem utitur hisce (III, 341):

Pro spatio mora magna datur. Quae proxima nobis
Consurgunt, longos caeli visuntur in orbis,
Ultima quae effulgent, celeris merguntur in umbras.
Et *quando* ad gelidas propius quis venerit arctos,
Tam magis officiunt oculis brumalia signa,
Vixque ortis occasus erit. Si longius inde
Procedat, totis condentur singula membris.

v. 344 *quando* L V_1. *q̄n* V_2. *quanto* G Lc, quod rectissime et Scaliger et Bentleius probaverunt, cum sententia haec sit: quanto vel quo quis propius in boreales regiones progreditur, eo magis sidera arctica oculis eius officiunt: si longius inde procedat, omnia latebunt, ut per dies aliquot — scil. XXX — noctes sint continuae. Quod autem ad locutionem *quanto propius, tam magis* pertinet, eam ut alias non ita paucas ex Lucretii

imitatione liberiore ortam esse existimo, apud quem e. g. haec leguntur (IV, 79 Bern.):

Et *quanto* circum *mage* sunt inclusa theatri
moenia, *tam magis* haec intus perfusa lepore
omnia conrident.

V, 452 Quae *quanto magis* inter se perplexa coibant,
tam magis expressere ea, quae etc.

praeterea V, 483. VI, 460 et Verg. Georg. IV, 411. Aen. VII, 787 ed. Ribb.

Alterius autem classis L emendationibus e tribus ratiocinatione certissima id concludere licet versus aliquot vel in V_1 vel in V_2 omissos in y codice scriptos fuisse, ut sola librarii neglegentia interciderint. Vidimus enim in V_2 deesse v. I, 862 ad 865; versus 863 autem species in V_1 talis est (I, 863):

Fulgura *cum videas* tremulum vibrantia lumen

G L *ne videas*; Lc *cum*, quod non aliunde nisi ex y fonte librarium illum hausisse et V_1 memoria evincit, et ceterarum a nobis allatarum emendationum ratio postulat, ut etiam reliquos versus in y exstitisse credibile sit. Idemque cadit in eum quinti libri locum, ubi V_2 codici v. 488 ad 502 abrepti sunt, cum librarius a R littera *Rorantis* vocis in R *Regis* nominis deerrasse videatur. Sed hos quoque versus in communi y libro exstitisse ex V_1 v. 488 colligitur, qui talis est:

Rorantis iuvenis, quem terris sustulit ipsa

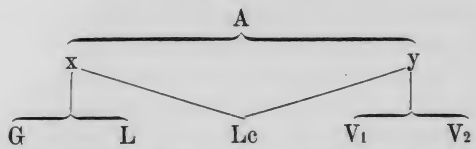
G *Portantis*, L *Rotantis*, quae emendatio y libro debetur. Tertius denique locus quem huc refero est IV, 746, qui in V_1 omissus in V_2 talis est:

Adserit in vires pontum quem vicerat *ipse*

G L *ipsa*. Lc *ipse*.

Ex his igitur exemplis et ex triginta aliis emendationibus satis apparet, haudquaquam esse auctoritatem L tam parvam quam visum est Iacobo.

In universum autem codicum Manilianorum quae sit affinitas, aptissime, ut opinor, ex hoc stemmate tibi informabis:

Quibus codicibus, si quis edendi munus suscipere vult, ita uti debet, ut proficiscatur a G memoria, cui nisi aut latini sermonis usus aut nexus sententiarum aut leges metricae dissuadent ubique erit obtemperandum. Quae ubi aperte depravata est, L scripturis cedet, quippe quae ex eodem atque G fonte manarint; si vero ne hoc quidem codice arcessito omnia vitia tollantur, priusquam de coniecturis cogitemus, ad V_2 librum cum V_1 diligenter collatum erit confugiendum, cum hoc libro, quamquam saepissime scripturas valde depravatas exhiberi demonstravimus, tamen interdum genuina memoria aut plane servata sit aut talia vestigia, ex quibus vera scriptura facili coniectura eruatur.

III

Exposuimus igitur capite altero, quae sit nostra de crisis Manilianae fundamentis sententia: hoc capite singula quaedam exempla tractabimus, quibus fore ut ratio nostra planissime firmetur confidenter speramus.

Ac primum quidem in ipso carminis initio exstat, ubi poeta in opere ad quod aggrediatur difficili arduoque tamen rem prospere sibi cessuram esse ideo sperat, quod Augustus orbi terrarum pacem reddiderit aequisque legibus eum regat, ut caelum ipsum facilem poetae praebeat aditum. Sed ut emendandi necessitas plene perspiciatur, totus locus exscribendus est hic (I, 7):

Hunc mihi tu, Caesar, patriae princepsque paterque,
Qui regis augustis parentem legibus orbem,
Concessumque patri mundum deus ipse mereris,
Das animum, viresque facis ad tanta canenda:
Iam propiusque favet mundus scrutantibus ipsum,

Et cupit aethereos per carmina pandere sensus.
Hoc sub pace vocat; tantum iuvat: ire per ipsum
Aera et immenso spatiantem vivere caelo,
Signaque et adversos stellarum noscere cursus.

v. 13 '*vacat* G. cett. *vocat*; et omnes orationem ut ego dividunt. L etiam explicationem addit: „ad hoc nos invitat sub pace tua". *vacare* apud M. nusquam invenitur; *vocare* i. e. invitare, saepe'. Ita Iacobus.

Primum autem id omnino nihil ad rem valet, utrum *vacat* verbum, apud alios usitatissimum, alibi apud Manilium inveniatur necne; si huius loci sententia requiritur, reddamus poetae, quod ei librariorum incuria abreptum est. Atque cum ceteris interpretibus *vacat* retineo, cum in his 'hoc sub pace vocat', neque quid sit subiectum, neque quid obiectum sententiae, liqueat, ea autem, quae in L addita et Iacobo probata est explicatio, nimis et artificiosa et longius petita sit, quam quae ferri queat. Contra altera scriptura cum probabili sententia admodum bene procedat, versum ita lego et distinguo:

Hoc sub pace vacat tantum, iuvat ire per ipsum
Aera

cui scripturae aliquid certe auxilii inde quoque paratur, quod Germanicus, quem ut alibi saepius, ita etiam hoc loco in carmine suo componendo ad Manilium respexisse persuasum habeo, in re simili eodem usus verbo *vacat* quamquam paullo diversa ratione sic scripsit:

11 Nunc *vacat* audaces ad caelum tollere vultus
Sideraque et varios *caeli cognoscere* motus.
Haec ego dum Latiis conor praedicere musis,
Pax tua tuque adsis nato, numenque secundes.

ubi item v. 11 olim *vocat* vulgabatur, quod nunc ab omnibus interpretibus correctum est.

Quae autem Bentleius ad huius versus posteriorem partem mutandam protulit, ea ut ipsam coniecturam nequaquam probare possum. Etenim cum et *tantum* insulse hic repetatur, quia tribus abhinc versibus *tanta* exstet, et *ipsum* pronomen

intra sex versus 11. 13. 16 ter positum molestum sit, ex Veneto codice deterioris ordinis, qui iure a Iacobo et ab ipso Bentleio aliis in locis restituendis spretus est, *altum* recepto, versum hunc in modum exhibet:

Hoc sub pace vacat, iam nunc iuvat ire per altum
Aera.

At offensionem illam, quam Bentleius in *ipso* ter posito notaverit, re vera esse nullam, ipse Manilii, poetae sermonis latini elegantiae atque urbanitatis haud ita periti, usus certissimus evincit, ad quem cum non satis animum attenderit vir summus saepius in vocibus repetitis ita haesit, ut permultorum versuum speciem nimis ut audacter, ita confidenter mutarit, quin etiam haud paucos eadem de caussa pro spuriis habuerit. Habet enim Manilius praeter alia: auras I, 149. 152. 157 in fine versūs. undique I, 166. 167. 170. caelum I, 747. 752. 758. 760. ignis I, 832. 837. 844. 846. 849. 852. 858. 862. 866. 870. orbem II, 388. 392. 394 in f. v. artus IV, 713. 717. 719 in f. v. Immo ne ab eodem quidem vocabulo eadem versuum binorum semet excipientium sede sine ulla sententiae vi posito eum abhorruisse haec ex duobus prioribus libris petita exempla testantur: undique I, 166. 167. gentes I, 223. 224. ipse I, 700. 701 (et 698). trigona II, 318. 319. trigono II, 523. 524. esse II, 698. 699. Quos locos si quis captus elegantiae atque variandi studio, cui perfectos atque absolutos poetas indulsisse constat, emendare quam ad proprium Manilii usum revocare mavult, neque caute agit, neque nos socios habet. Iam vero Bentleius, quod alibi quoque commisit[45]), vitium, quod dixit, tollens, aliud neque id levius procreavit, cum *iam* apud eum bis v. 11 et 13 legatur, quorum prius quidem, quod item valet atque *nunc*, bene se habet, alterum, quia nihil aliud nisi *hoc tempore* significat, supervacaneum est, quoniam haec notio vel *nunc* ad-

45) III, 369. 374. 378, ubi ille librorum consensu neglecto praeter necessitatem ter *ab axe* scribit, atque hoc in fine versus. IV, 756. 757. 762. 769, in his versibus *colit* exstat, sed v. 757 non a poeta, sed a Bentleio positum est. cf. p. 57.

verbio continetur. Huc accedit quod Bentlei mutatione *ipsum* pronominis, quod summa cum vi dictum est, poetae sensus plane turbatur; hoc enim ille vult: 'per ipsum caelum ingredi non nisi sub pace tua licet.' Ergo G scripturam ut satis dilucidam sequemur. In eo autem prorsus cum Bentleio consentio, quod v. 12 pro *sensus* omnibus codicibus tradito atque, quamvis omni careat ratione, a Iacobo recepto, scripsit *census*, quae duo vocabula etiam alibi his in libris commutantur. Namque *census caeli* apud Manilium maxime opes divitiasque caeli i. e. arcana secretaque eius consilia omnemque eius maiestatem significat, quae notio hic flagitatur. cf. II, 67:

Quod nisi cognatis membris contexta maneret
Machina et imposito pareret tota magistro,
Ac tantum mundi regeret prudentia censum:
Non esset statio terris, non ambitus astris,
Haereretque vagus mundus standoque rigeret.

ubi v. 69 Iacobus libros iterum secutus *sensum* habet, quod iam a Scaligero emendatum est. Alter autem locus, qui huc facit, hic est IV, 876:

Perspicimus caelum, cur non et munera caeli?
Inque ipsos penitus mundi descendere census,
Seminibusque suis tantam componere molem.

Eiusdem autem generis est ille locus, qui paullo infra exstat. Quis enim, quaerit poeta, caeli arcana recludere et perspicere posset, nisi tu, Cyllenie, istius scientiae secreta nobis prodidisses? Iam pergit I, 40:

Et *natura dedit* vires seque ipsa reclusit.

'*Naturaque dedit* V_1. C (i. e. Cusanus). *Neutra quedit* V_2. *Et nataruque dedit* L (superscr. m. pr. *vel Natura*). *Et natura d.* G et C in marg. a m. pr. Suspicor: *Naturaeque dedit vires*, ut Mercurius intellegatur. v. 37 legam: qui maximus esset.' Ita Iacobus.

Quae cur improbem plus una neque levis caussa in promptu est. Primum enim valde dubito, num Mercurii nomen, quod octo versibus intermissis commemoratum est, hoc versu subintellegi possit; deinde subiecti variatio frigidissima est,

secundum quam ad *dedit* Mercurium, ad *reclusit* naturam subaudiamus oportet; adde *quam* illud v. 37 Iacobi arbitrio nimis audacter in *qui* mutatum, ut quam et artificiosa et impedita eius ratio sit, qua omnino opus esse nego, videas. Namque secundum G speciem ea efficitur sententia, ut natura se ipsa recludens hominibus vires ad ipsam perspiciendam tribuisse dicatur, quod apprime in totius loci conexum quadrare iam nemo non concedet, ut, quod ille G libro vitio vertit, id laudi potius tribuendum censeam, id quod in eum quoque locum, ad quem nunc venimus, cadere existimo.

De prima hominum gente et simplici et rudi poeta cum alia tum haec habet I, 73:

Necdum etiam doctas sollertia fecerat artes,
Terraque sub rudibus cessabat vasta colonis,
Tumque in desertis habitabat montibus aurum,
Immotusque novos pontus subduxerat orbes.
Nec vitam pelago, nec ventis credere vota
Audebant; *sed quisque* satis novisse putabant.

v. 78 '*se quisque* L G. *sed* $V_{1.2}$. Recte. Hanc enim sententiam totus orationis tenor flagitat. Omissum pronomen *se* excusat aetas et consuetudo scriptoris.' Ita Iacobus, qui ut saepius, ita hoc quoque loco non tam verum argumentum, quam opinionem sua in mente natam neque ullis sive huius sive cuiuslibet poetae exemplis stabilitam proposuit. Etenim ut *se* pronomen mente subaudiri posse constanter negamus, ita particulam quandam adversativam, quam sententiae inesse ne nos quidem fugit, facillime mente suppleri pro certo habemus, ut sine ullo huius loci detrimento poeta ea supersedere potuerit. Iam vero cum particularum omissarum etiam huius carminis quilibet centeni versus multa exempla exhibeant, G et L codicum memoriam *se quisque satis novisse putabant* unam genuinam esse statuimus. De sententia autem totius loci Ovidii verba conferas, qui, ubi de aurea aetate loquitur, etiam haec profert Met. I, 94:

Nondum caesa suis, peregrinum ut viseret orbem,
Montibus in liquidas pinus descenderat undas,

96 Nullaque mortales praeter sua littora norant.
101 Ipsa quoque immunis rastroque intacta, nec ullis
Saucia vomeribus per se dabat omnia tellus.

Id. Art. amat. II, 473:

Tum genus humanum solis errabat in agris,
Idque merae vires et rude corpus erat.
475 Silva domus fuerat, cibus herba, cubilia frondes:
Iamque diu nulli cognitus alter erat.

Cf. praeterea Lucr. V, 1000 sq.

I, 401 sqq. agitur de caniculo i. e. de sirio ita:

Hanc quam surgentem primo cum redditur ortu
Montis ab excelso speculantur vertice Tauri,
Eventus frugum varios et tempora dicunt,
Quaeque valitudo veniat, concordia quanta.

v. 401 'Hanc *qui* G. *quam* ceteri; recte *quam* est, *qualem* omittitur in apodosi *ita* exemplo haud raro: 'qualem surgentem vident, ita praedicunt.' Iacobus. Sed ad quas machinas atque artes illum confugere oportuit, ut ceterorum librorum scripturam defenderet! Et profecto vellem exemplis ille demonstrasset, *quam* pro *qualem* hoc in genere a latinis unquam dictum esse. Atqui cum G memoria, quam veteres interpretes sine ulla dubitatione retinuerunt, et in sententiam quadret, et sermonem bene procedentem efficiat cumque corruptelae origo in aperto sit, nos quoque huius codicis scripturam sequimur, simul pro *valitudo* forma inaudita veram *valetudo* revocantes. Sic igitur quattuor illos versus constituendos esse puto:

Hanc *qui* surgentem, primo cum redditur ortu,
Montis ab excelso speculantur vertice Tauri,
Eventus frugum varios et tempora dicunt,
Quaeque *valetudo* veniat, concordia quanta.

Ceterum versum secundum ad Aratum spectare, quem astrorum observandorum caussa in Tauro monte commoratum esse dicunt, opus vix est ut moneam.

Aliud exemplum, quo G virtus enitescit, hoc habeto I, 474:

Et quo clara magis possis cognoscere signa:
475 Non varios obitus norunt, variosque recursus;
Certa sed in proprias oriuntur sidera luces,
Natalesque suos occasumque ordine servant.

v. 474 '*quod* L V1. 2. *quo* G ex coniectura; neque *quod* falsum est.' Iacobus. At quomodo ille *quod* defensum eat, me plane fugit, sententia ita procedente: quo melius calleas clara sidera, teneas, ea eodem splendore, eodem ordine et oriri et occidere. Huc accedit, id quod G memoriae bonitatem auget, quod in L *d* littera expuncta est. Praeterea autem Iacobus a Bentlei emendatione v. 475 recedere non debuit, qui, quamquam, ut in re satis nota, caussa nulla allata, *variosque* bono iure in *variosve* mutavit, quia in enuntiato negativo etiam ex Manilii usu atque locutione non tam copulativa *que*, quam disiunctiva *ve* particula desideratur.

Deum esse, cuius nutu omnia regantur, poeta etiam inde concludit, quod neque solem unquam retro cedere neque lunam de cursu suo aberrare neque sidera de caelo in terram decidere conspiciamus I, 529:

Nec cadere in terra pendentia sidera caelo.

'*in terram* L G. *eadem in terra* V1. 2. unde concludo casum quartum ab interpolatore venisse.' Ita Iacobus.

Hoc falsissimum est, cum verba non aliter nisi sic coniungi possint: 'neque sidera caelo pendentia cadere in terra*m*', ut G et L speciem genuinam esse appareat.

II, 106:

Eximium natura dedit linguamque capaxque
Ingenium volucremque animum, quem denique in unum
Descendit deus atque habitat, ipsumque requirit.

v. 108. '*seque ipse* L G; ex interpolatione, nisi fallor. *ipsumque*, quod V1. 2. C habent, plane Manilianum est, quod qui hactenus legerunt, omnes abunde sciunt.' Iacobus. Sane falsus est ille. Etenim quamquam et ipse probe scio, Manilium illud loquendi genus valde adamare, secundum quod *in ipsum* pro *in se ipsum* dicit (conferas, si voles, I, 288. 698 — ubi Scaliger male habet *in illa* — 772), tamen idem non ignoro,

etiam usitatiorem locutionem eum interdum adhibuisse, e. g. I, 40. 702. III, 531. IV, 917 alibi. Iam vero cum ex Iacobi ratione *habitat* verbi ultima syllaba praeter omnem huius poetae consuetudinem producatur [46]), a vero non aberraverimus, si G L libros genuinam, interpolatam ceteros prae se ferre versus illius speciem statuimus.

Novo autem exemplo G praestantia cernitur v. II, 211, quem Iacobus talem exhibet:

Namque Sagittari signum rapidique Leonis

'*rabidi* G. cett. *rapidi*.' Iacobus. In quo cur ille de industria G formam spreverit, quam solam esse veram inter omnes viros doctos constat, eo minus assequor, cum eiusdem libri v. 550 *rabidique leonis* recte receperit. Itaque ne prorsus ratione iudicioque carere videamur, hoc quoque de quo agimus loco *rabidi* ei reddemus.[47])

De horizonte h. e. de eo circulo, qui infima caeli, terrae suprema esse sphaera putatur, poeta dicit I, 648 haec:

Alterius fines si vis cognoscere gyri,
Circumfer faciles oculos voltumque per orbem.
Quicquid erit caelique imum terraque supremum,
Qua coit ipse sibi nullo discrimine mundus,
Redditque aut recipit fulgentia sidera ponto:
Praecingit tenui transversum limite mundum.

v. 650 '*terraque* omnes. in L fuerat, ut videtur *terrae*, sed erasum (*terramque* V_2).' Iacobus. Hoc versu quin vel propter concinnitatem vocabulorum, secundum quam *caeli* atque *terrae* genetivos sibi respondere consentaneum est, pro *terra* expec-

46) Uni exemplo, quo haec licentia fulciri posse videatur, IV, 280:
Et pontum caelo vincit. Et noverit orbem
Fluminaque et portus mundi ventosque necesse est.
fuit cum inde veniam parari existimarem, quod post *vincit* plene interpungitur novaque incipit sententia. Nunc vero non dubito quin suo iure Lucianus Muellerus de re metr. p. 333 *vinxit. sed* reposuerit.

47) Idemque vitium ex Prisciani Grammatici Periegeseos v. 709 — ed. Carol. Muelleri — eximendum est, ubi etiamnunc legitur *rapidique leonis*; sed in Gemblacensi codice huius quoque carminis optimo genuinam inesse scripturam *rabidique* nostris oculis vidimus.

tetur *terrae*, mihi quidem dubium non videtur; immo vel contra librorum consensum genetivum reposuerim. Nunc vero, cum reapse hic casus in G aperte exstet atque etiam ex L vestigiis quamvis non prorsus dilucidis eruatur, sine ulla dubitatione recipiendus est.

Tria signa, inquit poeta, Taurus, Gemini, Cancer, quae aversis corporis partibus in caelum adscendunt, ceteris novem zodiaci signis repugnant, cum haec rectis oriantur membris i. e. anterioribus corporis partibus; itaque mirum non esse, quod sol tribus illis signis radiantibus dies longiores protrahat. Sunt autem verba quae maxime huc spectant haec II, 197:

Quin tria signa novem signis coniuncta repugnant,
Et quasi seditio caelum tenet; aspice Taurum
Clunibus, et Geminos pedibus, testudine Cancrum
Surgere, cum rectis oriantur cetera membris,
Ne mirere moras, cum sol adversa per astra
Aestivum tardis attollit mensibus annum.

v. 201 *ne* L $V_{1.2}$. *nec* G, quod genuinum esse puto. Duo enim habemus enuntiata, quorum prius v. 200 finitur, alterum ex insequentibus versibus constat. Quo in dicendi genere cum Manilius alteram sententiam fere nunquam asyndetice, ut grammatici dicunt, priori asserat, sed plerumque *nec* particulam adhibeat, id quod observavi v. I, 557. 904. V, 231 — II, 423. IV, 394 ubi *nec* cum Scaligero ex G repono — etiam hoc loco, praesertim cum unius eiusdemque optimi libri auctoritate adiuvemur, eam restitui necesse est, ut sententiarum conexus hic efficiatur: 'tria signa novem signis repugnant; quam caeli seditionem si cognoscere vis, aspice e. q. s.; noli tamen mirari moras, quia sol e. q. s.' Itemque pro *attollit* versus extremi *attollat* scribendum esse, quod rursum in solo G inest, quoniam caussa morae his verbis indicatur, contra Iacobum moneri vix opus videtur esse.

II, 244:

Nec tu nulla putes in eo commenta vocasse
Naturam rerum, quod sunt currentia quaedam,
Ut Leo et Arcitenens Ariesque in cornua tortus;

Aut quae recta suis librentur stantia membris,
Ut Virgo et Gemini fundens et Aquarius undas.
Vel quae fessa sedent pigras referentia mentes.

v. 247 quod Iacobus *librentur* coniunctivum L $V_{1.2}$. libris traditum, quem per se quidem ferri posse non negarim, defensum eat, certe mirandum est, cum v. 249, cuius sententia ei, quam tractamus plane parilis est, consentiente codicum scriptura *sedent*, non *sedeant* legatur. Ergo cum vel sermonis usu *librantur* flagitetur, eo confidentius Manilio hunc modum restituamus, cum apertis litteris in praestantissimo libro scriptus sit.

Multo gravius autem vitium eiusdem libri v. 286 inhaeret, qui talis a Iacobo vulgatur:

Dextera erit Tauro Capricornus, Virgo sinistra.

'*Dextra* $V_{1.2}$. *Dextera* L.' Iacobus. Talem autem versum nequaquam a Manilio profectum esse pro certissimo habemus, cum observatione satis diligenti, ut opinor, id etiam nos investigaverimus, quod ante nos iam Luc. Muellerus vir doctissimus acute vidit[48]), ut ceteros perfectos atque absolutos poetas, ita ne hunc quidem, qui in legibus metricis observandis admodum diligenter et anxie illos secutus est, unquam vocis creticae, qualis *dextera* est, elisionem in brevi syllaba admisisse, quam legem a Manilio et hoc et duobus aliis versibus, quorum alter facillime corrigitur, evidenter esse violatam statuendum esset. Attamen una litterula deleta versum illum sanamus, sicut etiam in G exstat. Legitur enim ibi:

Dexter erit Tauro Capricornus, Virgo sinistra.

ubi *dexter* nominativus praeter normam metricam illam mihi vel ideo videtur genuinus esse, quod ei admodum concinne *sinistra* alter nominativus respondet.

Alter autem locus, qui eodem vitio laborat, talem habet in G speciem Iacobo probatam III, 423:

Quodque his exsuperat demptis, *id ducito* in aequas
Sex partes.

ceteris libris *ducit* exhibentibus, unde Scaliger, cuius emen-

48) l. s. c. p. 285 sq.

dationis patrocinium Bentleius suscepit, hanc poetae manum eruit:

id *didito* in aequas

in quibus *ducendi* verbi mutatio non necessaria et eadem illa metrica neglegentia nobis displicet. Sed et lenissime et felicissime Luc. Muellerus locum hunc in modum emendavit (l. s. s. p. 221):

Quodque his exsuperat demptis, *diduc id* in aequas

quam in rationem nos quoque incidimus eo tempore quo nondum liber ille in manus nostras pervenerat.

Quibus locis cum semel leges metricas a Manilio observatas tetigerim, nonnullos addere liceat, quos hic vel ille interpretum parum huius poetae consuetudini atque usui consulens non recte tractavit, velut II, 226, ubi docemur, quae sidera caelestia sint, his quidem verbis:

Ut quae terrena censentur sidera sorte,
Princeps armenti Taurus, regnoque superbus
Lanigeri gregis est Aries, pestisque duorum
Praedatorque Leo, dumosis Scorpius arvis.

Haereo in producta finali syllaba *leo* vocis, quae apud Manilium non legitur nisi correpta — nam V, 697 ad 699 ab interpolatore esse profectos certissimis argumentis nisus Scaliger demonstravit —, id quod ipse ex exemplis appositis colligas: I, 266 Quos sequitur Cancer, Cancrum Leo, Virgo Leonem. II, 246 Ut Leo et Arcitenens Ariesque in cornua tortus. 523 Namque Aries, Leo et Arcitenens . . 666 Horrendus Leo nec metuit . . 497 At Leo cum Geminis . . IV, 330 At Leo consortis . . 382 Nec Leo venator . . Itaque siquid in rebus metricis observatio certissima valet, etiam hoc de quo agitur loco poetam *o* vocalem corripuisse puto, ut simul consociatis inter se enuntiatis singulis, qua ratione totus hic locus regitur, cum Bentleio scribendum censeam:

Praedatorque Leo *et* dumosis Scorpius arvis.

Atque in similem errorem, qui idem ad *o* vocalis mensuram pertinet, Bentleius eo loco incidit, quo poeta, quot annos

homines sub singulis signis nati accipiant, explicat, hunc in modum inde a capricorno pergens III, 576:

Ter quinos, Capricorne, dares, si quattuor essent
Appositi menses; triplicabit Aquarius annos
Quattuor, et menses vitam producet in octo.
Piscibus est Aries et sorte et finibus haerens;
Lustra decem tribuent soles cum mensibus octo.

a quo codicum consensu ille in extremis versibus ita recedit, ut legat:

Lanigero Pisces et sorte et finibus haerent;
Lustra duo tribuent solidis cum mensibus octo.

Sententia quidem ab altera illa tradita nihil differt; sed circumspiciendum est, quibus argumentis ille ad has ex parte audaciores mutationes defendendas usus sit. 'Quot annos', inquit, 'aries daret, in primo loco (v. 567) dixerat; nunc iterum docet, quid aries polleat, quantum scilicet pisces. Atqui pisces sententiam ducere oportebat. Error inde est, quod notis signorum, non litteris haec olim scripta sint. *Decem lustra solis*, hoc est, ut aiunt, decem annos; sic et supra III, 321. Miseret me auctoris. Lege *duo*; et pro *solis solidis*. Solidis mensibus i. e. integris cf. I, 567.'

Sed iam singula examinemus argumenta. Quod igitur primum dicit, piscium vox sententiam ducat necesse esse, id persuadendi vim nullam habet, quippe cum poeta paullo supra, ubi explicat, quot annos gemini tribuant, ne hos quidem sententiam regentes fecerit; ita enim ibi legitur 567:

Bis quinos annos Aries unumque triente
Fraudatum dabit. Appositis tu, Taure, duobus
Vincis; 'sed totidem Geminorum vinceris astro.'

Deinde negat ille, *lustri* vocem eandem atque *anni* vim habere posse, scilicet quod a nullo vel scriptore vel poeta hoc significatu dicta sit. Sed si omnia, quae huic poeta propria et a ceterorum poetarum usu aliena sunt, ex eo eximere velis, vereor, ut Manilius se ipse agnoscat. Atqui legitur apud eundem III, 321 idem vocabulum ea quidem notione dictum, quae hic requiritur:

recto tamen ordine zonae
Consurgunt, supraque caput terrasque feruntur
Et paribus spatiis per singula lustra resurgunt.

unde cum Bentleius *lustra* vocem removerit, ratione quidem sibi constans fuit, codicum vero auctoritatem nimis parvi aestimavit. Tum quid hoc maxime versu menses *solidi* appellentur, non intellegitur, quoniam simile adiectivum in eis, quae antecedunt, non exstat. Sed iam gravissimum argumentum contra Bentleium proferam, quo omnis eius ratiocinatio concidat. Etenim *duo* vocabulum ut ab optimis poetis, ita a Manilio quoque usu constanti pyrrhichii numero positum est, quo de conferas huius libri v. 384 Per duo partitae; 593 Si duo decedant. Ceterorum librorum locos, siquis inspicere velit, adscripsisse sufficiat: I, 21. II, 192. 279. 313. 393. IV, 650.

Multo gravioribus autem turbis is locus vexatus est, quo docemur sub altero geminorum, Phoebo, iacere pontum Euxinum, Gangetem fluvium sub altero, Hercule.

IV, 755:

Euxinus Scythicos pontus sinuatus in arcus
Sub Geminis te, Phoebe, colit. Post brachia fratris
Ultimus *ex solido tetrans. Colit* India *Cancrum:*
Ardent Aethiopes Cancro, cui plurimus ignis.

v. 757, de quo emendando nunc agitur, Scaliger ita, ut eum apposui, recepit, hac scripturarum varietate:

Ultimus et solidos Ganges et transcolit india cancer. G L V_2
Ultimus et Ganges et te colit india cancer. V_1.

haec adnotans: 'ubi est Ganges', inquit, 'ibi procul dubio et India. Quomodo igitur Ganges et India diversis signis attribuuntur? Sane τὸ Ganges est infarctum . . . . tolle Ganges, in reliquis videbis veram lectionem minima immutatione. . . . Euxinus igitur alteri Geminorum, ultima pars reliqui tetrantis ex solido datur alteri. Ultimum tetrantem dixit, quomodo primus aquarius h. e. prima pars aquarii.' Contra quae optimo iure Bentleius monuit, hunc sermonem poeta parum esse dignum, neque geminos in quadrantes dividi licere, quia cetera undecim signa tota et integra regionibus suis adscribantur;

deinde autem in eo quoque haesit, quod hoc versu ex Scaligeri ratione cancer Indiae tribuatur, cuius Aethiopiam esse ex proximo versu adpareat. Itaque cancri notionem ex marginali lemmate — talia in L etiamnunc multa leguntur — quod ad proximum spectet versum, in poetae verba irrepsisse recte ratus, hac usus est medela:

Euxinus
Sub Geminis te, Phoebe, colit, post brachia fratris;
Ultimus et *colit hos* Ganges et *decolor Indus.*

At vide, quam audacem ille *decolor* adiectivo inserto sese praestiterit, ad quod, si traditorum verborum vestigia, non nostrum sequimur arbitrium, nequaquam ducimur; neque ullo alio argumento ille vir doctissimus ad hanc mutationem vel defendendam vel stabiliendam usus est, praeter allatos tres poetarum locos, quibus vel India vel gens Indica decolor appellatur: Ov. Met. IV, 21 et Sen. Hippol. 345 decolor India, Ov. Trist. V, 3. 24 decolor Indus. Hanc igitur Bentlei mutationem ut audaciorem reicio, neque desunt gravia argumenta, cur *ultimus et colit hos* verba improbem, quamquam, si ad solos litterarum ductus respexeris, emendationem leniorem esse non negabis. Miror autem, quod vir summus, qui passim acerrimus vocularum saepius positarum insectator est, *colit* verbum, quod non modo eo qui proxime antecedit versu, verum intra XX versuum spatium quater legitur, etiam in hunc inferre ausus est. Cf. p. 47 adn. 45. Itaque, si quid videmus, ne haec quidem mutatio probanda est.

Multo autem infelicius Iacobus hanc genuinam scripturam esse suspicatus est:

post brachia fratris
Ultimus *occulit os* Ganges et *trameat Indos.*

quae ut repudiem me non tam *trameat* verbum de quo ipse dubitat, quam lex Manilii metrica quaedam commovet. Etenim iterum iterumque in hoc inquirenti haec mihi lex investigata est, numquam Manilium substantivum monosyllabum ante caesuram legitimam collocare, nisi praecedente vel item monosyllabo, vel, cuius quidem generis unum exstat exemplum

ambiguum, bisyllabo. Speciminis caussa haec appono: I, 29 Invitis ut dis. IV, 88 Materies in rem. IV, 469 Erigonae nec pars. II, 425 In totum quia ver G L quod ver $V_{1.2}$; nunquam autem secundus pes integra voce dactylica, qualis est *occulit,* efficitur. Itaque ne hanc quidem mutationem probabimus. Sed iam citato pede ad nostram medelam properemus, quam, ut in loco difficillimo, libentissime, ubi lenior inventa fuerit, missam faciemus; sic enim versum illum redintegrandum rati sumus:

post brachia fratris
Ultimus *est positus* Ganges, qui *transfluit Indos.*

et pro *est* etiam II, 604. 635 alibi in L; tum *positus* quod mihi quondam domi INferianti in mentem venit, postea huius bibliothecae libris inspectis iam ab Elia Stoebero excogitatum esse, non sine gaudio vidi; deinde *transfluit Indos* i. e. fluit trans Indos ex poetarum usu sollemni posuimus. Transfluendi autem verbum etsi alio significatu eo fere tempore, quo hoc carmen scriptum fuisse arbitror, in usu fuisse, locus ex Plinii Nat. Hist. depromptus testatur hic: XVI, 35 'si vas fiat e ligno ederae, vina transfluere'.

Neque veri est simile Manilium scripsisse V, 340:

Quid regione Nepai vix partis octo trahentis.

qualem versum Iacobus ei tribuit, libris sic discrepantibus: '*regione parvis* L. *regione pari* Lc. G V_1. *regione panis* V_2,' cum antiqua illa *ai* terminatio genetivi nunquam non duabus syllabis pronuntiata sit, id quod ille et ex Lucretio, qui eam formam centiens sexagiens semel adhibuit, et ex eis poetis, qui ab eo pendent, Vergilio, Cicerone[49]), Germanico aliis, discere potuit. Quapropter nos cum Scaligero scribimus:

Sed regione Nepae vix partes octo trahentis.

Deinde quibus veterum scriptorum testimoniis ille *lacos* accusativum hoc versu IV, 264

Et varios fabricare lacos, et flumina ficta

uno V_2 libro traditum defendat, quanquam ille 'hanc solitam

49) Arat. Phaen. v. 90 ed. Baiter:
Atque oculos urguet pedibus pectusque Nepai.
Cf. ibid. v. 291. 423. 460. 570. 618. 666.

formam in aquis esse' adnotat, me quidem adhuc prorsus fugit, cum apud nullum illorum poetarum in tale monstrum inciderim.

Eis locis quos adhuc tractavi epimetri instar duos placet adicere, qui liberiore tantum cum ea quae nobis proposita est quaestione vinculo continentur. Quorum priore agit poeta de sagittario i. e. de Centauro, quem, quoniam duplici forma, et humana et equina, constet, maiore praeditum esse dicit robore, quam leonem, qui unam tantum corporis habeat formam. Verba sunt haec (II, 622):

Plus tamen in duplici numerandum est roboris esse,
Cui commixtus homo est, quam te, Nemeaee, sub uno.

qua in codicum scriptura, quam omnes interpretes retinuerunt, idcirco haereo, quia accusativus cum infinitivo coniunctus, qui post *numerandi* verbum legitur, contra usum linguae latinae pugnat; debuit enim poeta dicere:

Plus tamen in duplici numerandum est roboris

qui versus nullus est; itaque repone:

Plus tamen in duplici memorandum est roboris esse.

Altero loco explicat poeta, quales sub singulis astris homines procreentur; et postquam de tauri, geminorum et cancri aliorumque siderum genitura dixit, his verbis ad testudinem transitum facit (V, 325):

Nunc surgente Lyra Testudinis enatat undis
Forma.

ubi et codices et interpretes omnes *nunc* particulam exhibent. Quod ego non probo, quia Manilius hanc particulam constanter de tempore, nunquam, id quod hoc loco statueremus necesse esset, de ordine dixit. Cf. I, 255. 373. 749. II, 693. III, 275. 443. 510. IV, 122. 585. 818. V, 36. 174. 487. Ergo lege:

Hinc surgente Lyra Testudinis enatat undis
Forma.

cui quidem emendationi egregiam fidem cum a litterarum ductuum similitudine, tum aliis prorsus similibus locis comparatis parari, quivis concedet; velut poeta eundem in modum a cycno ad sagittam transit (I, 342):

Hinc imitata nitent cursumque habitumque Sagittae
Sidera.

deinde pariter a centauro ad aram progreditur his (I, 420):

Ipsius hinc mundi templum est, victrixque solutis
Ara nitet.

Ideoque eo versu, quo poeta a centauro ad sagittarium procedit (V, 358):

Hunc subit Arcitenens, cuius pars quinta etc.

qualis omnibus in libris legitur, iniuria Scaliger et Bentleius vulgatam scripturam *Nunc. subit* recepisse videntur.

SUMMARIUM.

Restat ut paucis verbis summam eorum, quae hac dissertatione effecisse videmur, comprehendamus. Ac primo quidem capite postquam duodeviginti qui innotuerunt codices Manilianos enumeravimus atque G L V_1 V_2 a nobis collatos accuratius descripsimus, hos quattuor ex uno archetypo originem ducere vitiorum quibus omnes inquinati sunt frequentia firmatum est. Altero autem capite hoc evincere studuimus errasse Iacobum, cum V_2 librum omnium optimum et fundamentum criseos Manilianae esse aestimandum contenderet; immo huius ipsius codicis auctoritatem propter eximiam vitiorum copiam, magna ex parte etiam alteri Vossiano communem, G L librorum multo esse inferiorem. Horum autem duorum codicum Gemblacensem Lipsiensi simulque ceteris omnibus esse praeferendum ex tota huius capitis argumentatione apparet. Tertio denique capite quam vera sit haec codicum Manilianorum censura nostra, singulis quibusdam exemplis demonstravimus.

INDEX LOCORUM